

พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

การศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีว่าพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นที่ตั้งของชุมชนและมีพัฒนาการของชุมชนตลอดจนวัฒนธรรมมาเป็นเวลายาวนาน ดังนั้นในการศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทะเลน้อยจึงได้ทำการพิจารณาควบคู่ไปกับพัฒนาการชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลา เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชุมชนโดยรอบที่มีมายาวนาน จึงได้ศึกษาเรื่องต่างๆดังนี้

- พัฒนาการและบทบาทของชุมชนแบ่งเป็นยุคต่างๆได้ 3 ยุคคือ ยุคไตรห้วงษ์ (ก่อนตั้งที่ว่าการอำเภอ พ.ศ.2450) ยุคไปมาค้าขายใช้เรือเมล์ (ตั้งที่ว่าการอำเภอ พ.ศ.2450 -พ.ศ. 2516) และยุคทิ้งทะเลลิมพาย (พัฒนาด้านการคมนาคมทางบก พ.ศ.2516 – ปัจจุบัน)

- การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทะเลน้อยตลอดจนวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทะเลน้อย

5.1 พัฒนาการและบทบาทของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลา

การศึกษาพัฒนาการและบทบาทของชุมชนทะเลน้อยได้นำการแบ่งช่วงพัฒนาการชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาผสมผสานกับทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานของ Hudson เป็นแนวทางในการพิจารณาการแบ่งยุคสมัยต่างๆ โดยพัฒนาการชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาของสุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ ได้แบ่งช่วงเวลาตามช่วงพัฒนาการของสังคมและวัฒนธรรมได้ 3 ช่วงคือ ช่วง"ครึ่งไตรห้วงษ์" (ก่อนรัชกาลที่ 5 ปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2439) ช่วง"ไปมาค้าขายใช้เรือเมล์" (ปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2439 - พ.ศ. 2500) และ ช่วง "ทิ้งทะเลลิมพาย" (พ.ศ.2500-ปัจจุบัน)¹ ในการแบ่งพัฒนาการชุมชนทะเลน้อยช่วงปฏิวัติการปกครองเกี่ยวกับพัฒนาการชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาของสุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ เนื่องจากชุมชนทะเลน้อยเป็นชุมชนเล็กๆ ที่อยู่ห่างไกลจากเมืองสงขลา ในขณะนั้นการพัฒนาจึงเกิดขึ้นภายหลังจากเมืองสงขลา ซึ่งความสัมพันธ์กับชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาด้านการค้าได้เกิดขึ้นอย่างเด่นชัดภายหลังจาก

¹ สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์, ข้อจำกัดและปัจจัยทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลา, (กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, 2535), หน้า 55-59.

การย้ายที่ว่าการอำเภอมาอยู่ในพื้นที่ชุมชนทะเลน้อยในปี พ.ศ.2450 ดังนั้นจึงสามารถแบ่งช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทะเลน้อยเป็น 3 ช่วงได้ดังนี้ คือ ยุคไทรหวงษ์ (ก่อนตั้งที่ว่าการอำเภอ พ.ศ.2450) ยุคไปมาค้าขายใช้เรือเมล์(ตั้งที่ว่าการอำเภอ พ.ศ.2450-พ.ศ. 2516) และยุคทิ้งทะเลลี้มพาย(พัฒนาด้านการคมนาคมทางบก พ.ศ.2516 – ปัจจุบัน)

5.1.1 ยุคไทรหวงษ์ (ก่อนตั้งที่ว่าการอำเภอ พ.ศ.2450)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่ามี การตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่ตำบลทะเลน้อยและตำบลพนาสูงมาเป็นระยะเวลาอันตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้มีการขุดพบขวานหินและร่องรอยต่างๆเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์บริเวณควนพนาสูง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของทะเลน้อย⁵ แต่ได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งที่พระองค์เสด็จประพาสแหลมมาลาญ เมื่อปี พ.ศ.2432 ข้อมูลเอกสารและคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในชุมชนที่เล่าสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน สันนิษฐานว่าเดิมชุมชนทะเลน้อยตั้งถิ่นฐานอยู่ด้านใต้ของทะเลน้อยบริเวณบ้านกลางและบ้านกล้วย ซึ่งเป็นที่ลุ่มน้ำขังพื้นที่โดยรอบเต็มไปด้วยป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ มีการนำไม้จากป่าไปใช้ในกิจกรรมต่างๆทั้งต่อเรือสร้างบ้านเรือน เครื่องมือหาปลา เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน ฯลฯ เมื่อมีการตัดไม้อย่างไม่จำกัดทำให้ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลจึงเกิดความแห้งแล้งติดต่อกันเป็นเวลานานเป็นสาเหตุของไฟป่า ราษฎรจึงต้องย้ายชุมชนขึ้นมาทางเหนือซึ่งคือที่ตั้งชุมชนทะเลน้อยในปัจจุบัน โดยมีเหตุผลในการเลือกทำเลที่ตั้งชุมชน คือ

- สภาพทางภูมิศาสตร์และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ พื้นที่บริเวณรอบๆ ทะเลน้อยเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติทั้งป่าไม้ สัตว์ป่า และสัตว์น้ำ รวมถึงพืชน้ำนานาชนิด พื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ราบดินตะกอนชายฝั่งทะเลสาบสงขลา มีธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ที่เกิดจากเทือกเขาและที่ราบสูงทางทิศตะวันตกบริเวณเทือกเขานครศรีธรรมราช ซึ่งลักษณะพื้นที่ดังกล่าวส่งผลให้ชุมชนที่ตั้งอยู่สามารถนำทรัพยากรในพื้นที่มาใช้ประโยชน์ในลักษณะต่างๆกันมาแต่อดีตในการเป็นปัจจัยในการดำเนินชีวิตและการค้าระหว่างชุมชน เช่น การค้าของป่า เครื่องเทศ และสัตว์น้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นที่ยึดถือได้มากพื้นที่หนึ่งอีกด้วย อีกทั้งการมีที่ตั้งชุมชนติดทะเลสาบ ทำให้มีความสะดวกในการสัญจรและการประกอบอาชีพ

⁵ ประทุม ชุมเพ็งพันธุ์, ประวัติศาสตร์อารยธรรมภาคใต้: แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย. (กรุงเทพฯ : ชมรมเด็ก, 2545), หน้า 220.

- ความต้องการทางเศรษฐกิจและความพึงพอใจ ซึ่งสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต และอาชีพ โดยอาชีพดั้งเดิมของชาวชุมชนทะเลน้อยก่อนที่จะอพยพมาตั้งถิ่นฐานในที่ตั้งปัจจุบัน คืออาชีพทำประมง ดังนั้นการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณชุมชนปัจจุบันจึงเป็นการสนองความต้องการเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินชีวิตและอาชีพประมงซึ่งมีมาแต่อดีต

5.1.1.1 บทบาทของชุมชน

หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษใน พ.ศ.2398 เศรษฐกิจของประเทศเปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจเพื่อยังชีพมาเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้า แต่ระบบเศรษฐกิจของกลุ่มทะเลสาบสงขลายังคงเป็นการผลิตเพื่อยังชีพตามแบบคึกคินา มีเพียงพระมหากษัตริย์และขุนนางที่เป็นเจ้าของที่ดินและทรัพยากร โดยคนทั่วไปไม่มีสิทธิในที่ดินทำกิน มีเพียงสิทธิจับจองที่ดิน ดังนั้นเมื่อราษฎรทำกินในที่ดินที่ได้รับมอบจากพระมหากษัตริย์จึงต้องตอบแทนในรูปของส่วยแรงงานหรือส่วยสิ่งของทำให้คนไม่สามารถสะสมทุนได้ ในชุมชนทะเลน้อยซึ่งขณะเป็นชุมชนปลายแดนมณฑลนครศรีธรรมราชก็มีลักษณะเช่นเดียวกับพื้นที่กลุ่มทะเลสาบสงขลา กล่าวคือ ทุกคนสามารถจับจองพื้นที่ทำนาข้าว ทำสวน ทำการประมง ทำนากระจูด หาของป่าได้ โดยที่ครอบครัวใดที่มีแรงงานมากก็สามารถดำเนินกิจกรรมด้านการเกษตรได้มาก ซึ่งราษฎรทุกคนมีหน้าที่ต้องใช้แรงงานต่อภาครัฐโดยมีการเก็บส่วยแทนการเกณฑ์แรงงาน ชายฉกรรจ์ต้องเสียภาษีให้แก่รัฐบาลคนละ 2 บาทต่อปี² สำหรับผู้ที่ประกอบอาชีพทำการประมงในทะเลน้อยจะต้องได้รับอนุญาตจากทางการและต้องส่งส่วยให้อำเภอ เรียกว่า ส่วยน้ำ โดยจ่ายเป็นเงินในอัตราตามแต่ขนาดพื้นที่ที่จับจองซึ่งจะเก็บเฉพาะผู้ที่จับสัตว์น้ำโดยใช้กัด(เครื่องมือจับสัตว์น้ำชนิดหนึ่ง) เท่านั้น³

ในช่วงนี้การผลิตที่สำคัญของกลุ่มทะเลสาบสงขลาคือการทำประมงและการทำนา แต่กระบวนการผลิตยังไม่พัฒนาเท่าที่ควรการผลิตทุกชั้นตอนยังอาศัยแรงงานคน สัตว์และน้ำฝนเป็นสำคัญ⁴ สำหรับพื้นที่ที่มีการทำนากันมากอยู่บริเวณอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และอำเภอด่างกู๋ในจังหวัดพัทลุง ซึ่งในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสแหลมมาลาญได้ทรงเขียนบรรยายสภาพไร่นาของจังหวัดพัทลุงเมื่อ พ.ศ.2432ไว้ดังนี้ "...เมืองพัทลุงมีไร่นาบริบูรณ์มาก เลี้ยงเมืองสงขลาได้ทั้งเมือง คนในเมืองพัทลุงที่จะไม่ทำนาไม่มีเลย เกือบจะเพนหา

² ยุคล เหมบัณฑิต, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนประมงทะเลน้อย อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง, (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาการเกษตร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2544), หน้า 75.

³ นุ่ม ทองอ่อน, อายุ 85 ปี, สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2546.

⁴ กิตติ ต้นไทย, คือความภูมิใจ : เศรษฐกิจชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลา ก่อนการก่อตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด, 2545) หน้า 523-526.

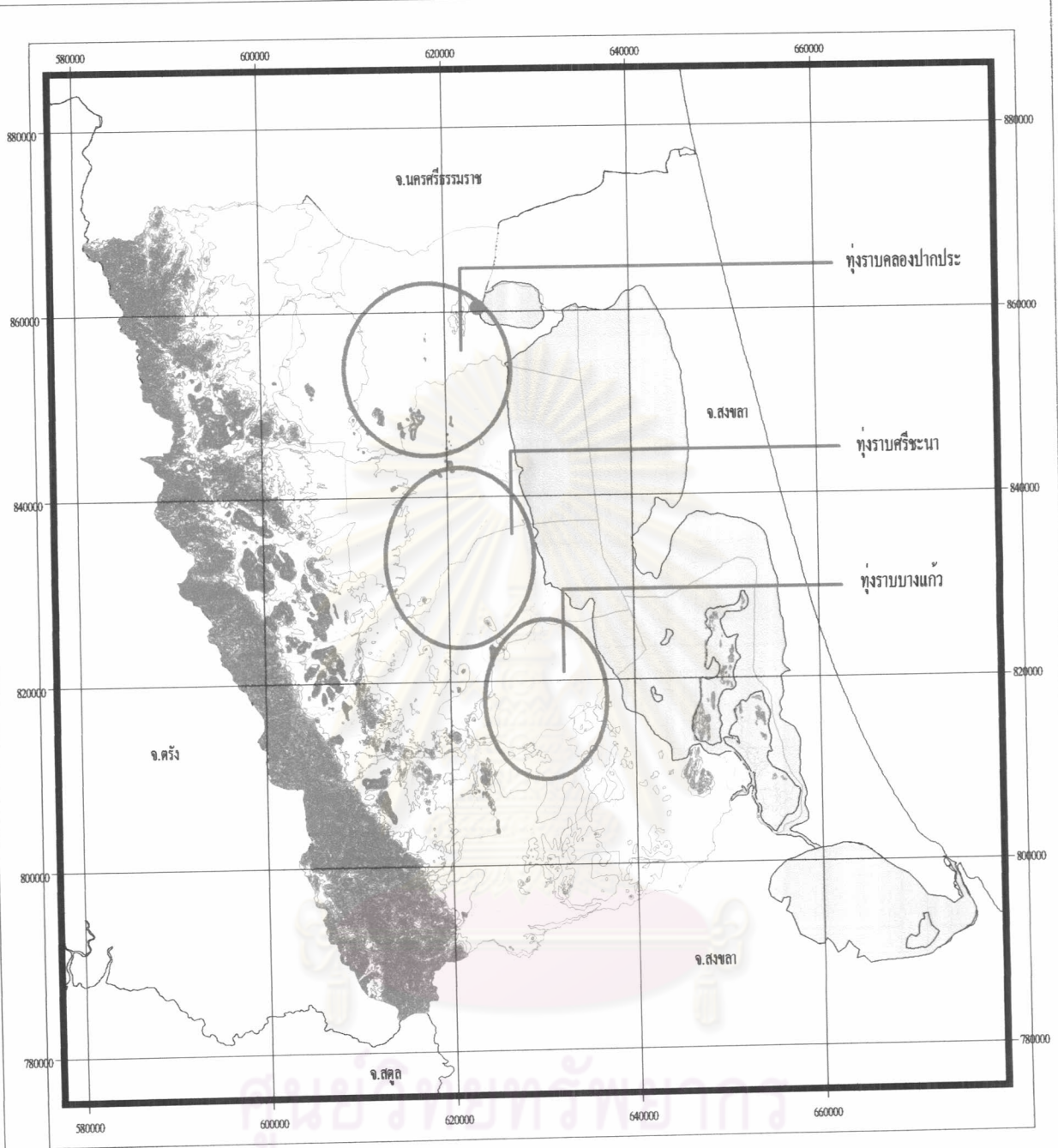
กินอย่างเดียวด้วยเรื่องทำนาทั้งนั้น ที่แผ่นดินก็อุดมดี..."⁵ ในจังหวัดพัทลุงพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำนาคือ ท่งราบศรีชะนาบริเวณคลองลำป่า เขตอำเภอเมือง ท่งราบคลองปากประ เขตอำเภอควนขนุน และท่งราบบางแก้ว บริเวณคลองบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน (แผนที่ 5.1)

ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนทะเลน้อยเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีการสร้างและบูรณะวัดหลายครั้งโดยวัดทะเลน้อยหรือวัดล่างสร้างในปี พ.ศ.2154 เมื่อมีชุมชนเกิดขึ้นในพื้นที่ทางด้านตะวันตกมากขึ้นขรัวมาซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดทะเลน้อยในขณะนั้นได้ชักชวนชาวบ้านให้ช่วยกันปรับปรุงพื้นที่ป่าบริเวณควนพนางตุงเพื่อใช้สำหรับเป็นที่วิปัสณากรรมฐาน ต่อมาเมื่อขรัวมามรณภาพก็ได้ตั้งบริเวณดังกล่าวเป็นวัดวัดหนึ่งเรียกว่าวัดบนหรือวัดประดู่หอม สร้างในปี พ.ศ.2256⁶ อีกทั้งวัดทะเลน้อยได้มีการบูรณะไปพร้อมๆกับการบูรณะวัดและฟื้นฟูพระพุทธศาสนาของชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งในยุคนี้พระพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีความเจริญเป็นอันมาก⁷ กล่าวคือ ช่วงก่อน พ.ศ.2000 เป็นต้นมาบริเวณคาบสมุทรมาลายูถูกปล้นสะดมจากโจรสลัดมาลาญ การปล้นแต่ครั้งเดียวถือว่าเป็นสงครามระหว่างเมืองโดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ.2041 พ.ศ.2144 พ.ศ.2171 เมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นเมืองใหญ่มีอำนาจแผ่ปกคลุมเมืองต่างๆหลายเมืองถูกรุกรานจากพวกอูซงตะนะซึ่งเมืองตั้งอยู่ปลายแหลมมาลาญ ทำให้นครศรีธรรมราชต้องเสียกำลังพลในการรบครั้งนี้เป็นจำนวนมาก แต่ถึงอย่างไรก็ตามนครศรีธรรมราชก็ยังสามารถรักษาเมืองไว้ได้ บ้านเมืองถูกทำลายวัดวาอารามถูกเผาผลาญยับเยิน พระสงฆ์จากนครศรีธรรมราชและพัทลุงจึงทำหนังสือร้องเรียนไปที่อยุธยาให้มีการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาขึ้นมาใหม่เพื่อความเป็นปึกแผ่นจึงมีการก่อกำเนิดวัดต่างๆขึ้น ซึ่งเริ่มมีมาตั้งแต่ พ.ศ.2000 เรื่อยมาจนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ และจากการที่คาบสมุทรมาลาญมีการรุกรานของโจรสลัดนี้เองทำให้ทะเลน้อยซึ่งเป็นเมืองปลายแดนนครศรีธรรมราชห่างไกลจากราชธานีจึงเหมาะต่อการซ่อนตัวของโจรผู้ร้ายซึ่งหนีมาจากสถานที่ต่างๆดังที่ปรากฏหลักฐานตามพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ตอนเสด็จประพาสแหลมมาลาญ ในปี พ.ศ.2432 ได้ทรงบันทึกกล่าวถึงชุมชนทะเลน้อยเอาไว้ว่า

⁵ พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสแหลมมาลาญ เมื่อรัตนโกสินทรศก 108, 109, 117, 120 รวม 4 คราว , (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไท, 2468), หน้า 25.

⁶ กองพุทธศาสนสถาน กรมศาสนา, ประวัติวัดหัวราชอาณาจักร : เล่ม 3, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2527), หน้า 738.

⁷ สมคิด ทองสง, พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา, ทักษิณคดี, ปีที่ 3, ฉบับที่ 1, ตุลาคม-มีนาคม 2535-2536, หน้า 27-30.

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนขนาดเล็ก จังหวัดพัทลุง

แผนที่ 5.1 แหล่งผลิตข้าวที่สำคัญของพัทลุงช่วงครึ่งไตรห้วงสี่

สัญลักษณ์:

- ที่ตั้งชุมชนขนาดเล็ก
- ~ เส้นชั้นความสูง
- ~ ขอบเขตจังหวัด
- ~ ขอบเขตอำเภอ
- ~ แม่น้ำ/ลำคลอง

10000 0 10000 20000 ก.ม.

ที่มา : จากการศึกษา

“...ในทะเลตอนที่สามตั้งแต่ทิศใต้โอบไปจนทิศตะวันตกครึ่งทะเลเป็นแขวงเมืองพัทลุง ตั้งแต่ทิศตะวันตกครึ่งทะเลโอบไปจนทิศเหนือเป็นของแขวงเมืองนครศรีธรรมราช ทิศตะวันออกเป็นของเมืองสงขลา ในที่ทะเลต่อแดนกันนี้มีผู้ร้ายชุมอย่างยิ่ง ฟังเสียงทั้งพัทลุงทั้งสงขลากล่าวโทษว่า แดนทะเลน้อยในแขวงเมืองนครศรีธรรมราช มีการตั้งบ้านเรือนมาก แต่เกือบไม่มีคนดีเลย ในหมู่บ้านนั้นเป็นผู้ร้ายทั้งสิ้น ด้วยเป็นปลายแดนห่างจากเมืองนครศรีธรรมราช การติดตามผู้ร้ายยากลำบากอย่างยิ่ง การอันนี้ก็เห็นจะเป็นจริง ด้วยหัวเมืองที่มีเขตแขวงติดต่อกันดี ๆ หรือขยายคาบเกี่ยวกันและกัติดตามผู้ร้ายยากอยู่ด้วยกันทุกเมือง...”⁸

5.1.1.2 ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

ในยุคนี้ชาวชุมชนสามารถเลี้ยงชีพได้ด้วยการดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ อีกทั้งกิจกรรมการผลิตของชุมชนทะเลน้อยมีลักษณะเป็นกิจกรรมเพื่อการยังชีพ โดยมีครอบครัวเป็นหน่วยในการผลิตที่สำคัญ ขณะเดียวกันคนในชุมชนจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งช่วยกันเก็บเกี่ยวข้าว ทำประมง สร้างบ้านเรือน การดำรงชีวิตในชุมชนจึงเป็นแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันภายในชุมชน

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนทะเลน้อยและชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงนี้มีกรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันทั้งด้านการผลิต การประกอบอาชีพ การป้องกันโจรผู้ร้าย ตลอดจนการช่วยเหลือกันในสังคมทั้งในกลุ่มของตนเองและระหว่างชุมชน โดยรวมกันเป็นเครือข่ายอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมั่นคง ช่วงนี้แม้จะมีระยะเวลายาวนานนับได้หลายศตวรรษ แต่ปรากฏว่าวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านบริเวณนี้ส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ วิธีการผลิตและการบริโภคยังอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีพื้นบ้านแบบดั้งเดิม การสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมทั้งวิถีคิด ค่านิยม โลกทัศน์ ประดิษฐ์กรรมทั้งที่เป็นประดิษฐ์กรรมและมโนธรรมล้วนอยู่ในจารีตนิยมเดียวกัน มีประเพณีนิยมในการผูกญาติมิตรและสังคมแบบเครือญาติ เป็นช่วงที่วัฒนธรรมภายในชุมชนแข็งแกร่ง แม้จะมีวัฒนธรรมจากกลุ่มชนภายนอกเข้ามาผสมผสานก็ยากที่จะสังเกตได้

⁸ ถัด รัตนพันธ์, พัทลุงรำลึก: งานปี่ในมิ่งหวัดพัทลุง พ.ศ.2479 (กรุงเทพฯ : ธรรมพิทยาคาร, 2479), หน้า 151.

5.1.2 ยุคไปมาค้าขายใช้เรือเมล์ (ตั้งที่ว่าการอำเภอ พ.ศ.2450-พัฒนาด้านการคมนาคมทางบก พ.ศ.2516) ยุคนี้เป็นยุคของการใช้รถยนต์สัญจรในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา มีช่วงเวลาประมาณ 67 ปี ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยาวนาน ดังนั้นจึงได้ทำการแบ่งช่วงย่อยของยุคไปมาค้าขายใช้เรือเมล์เป็นช่วงที่ 1 และช่วงที่ 2 โดยใช้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนและเหตุการณ์ภายนอกที่มีผลต่อชุมชนทั้งสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน จึงได้ใช้เหตุการณ์สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 มาเป็นช่วงกึ่งกลางในการแบ่งช่วงย่อย ดังนี้

ช่วงที่ 1 (ตั้งที่ว่าการอำเภอ พ.ศ.2450-สงครามโลกครั้งที่ 2)

5.1.2.1 บทบาทของชุมชน

เนื่องจากปัญหาเกี่ยวกับความไม่สะดวกในการการปราบปรามโจรผู้ร้าย ในยุคไตรห้วงสหัสทำให้ทางราชการได้แยกชุมชนทะเลน้อยออกจากนครศรีธรรมราชมาขึ้นกับพัทลุง ชุมชนทะเลน้อยสมัยปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2439 จะเกี่ยวพันกับความเป็นมาของอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง โดยอำเภอควนขนุนเดิมมีชื่อว่าอำเภออุดร เพราะอยู่ส่วนเหนือของจังหวัดพัทลุง ที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่บนควนขนุน ต่อมาที่ว่าการอำเภอได้ย้ายไปตั้งที่บ้านมะกอกใต้ใกล้กับแม่น้ำปากประ จึงเรียกว่า อำเภอปากประ และในเดือนเมษายน พ.ศ.2450 (ร.ศ.126) ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งที่บ้านทะเลน้อยจึงเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอทะเลน้อย โดยบริเวณที่ตั้งอำเภอในขณะนั้นคือบริเวณที่ราชพัสดุหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "หัวลาน" ในปัจจุบัน เนื่องจากสภาพพื้นที่บริเวณชุมชนทะเลน้อยเป็นที่ลุ่มมีน้ำท่วมทุกปี ทางราชการจึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอขึ้นไปตั้งบนควนพนางตุง บริเวณวัดพนางตุง จึงเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอพนางตุง ประมาณ พ.ศ.2453 (ร.ศ.129) ต่อมาทางราชการเห็นว่าการตั้งที่ว่าการอำเภออยู่ที่ตำบลพนางตุงนั้นไม่เหมาะสมเพราะไม่เป็นย่านกลางของอำเภอ จึงย้ายที่ว่าการอำเภอจากควนพนางตุงไปตั้งอยู่ที่ควนขนุนดังเดิม ในวันที่ 10 เมษายน พ.ศ.2467 แล้วได้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอควนขนุนจนมาถึงปัจจุบัน จากการย้ายอำเภอควนขนุนมาตั้งอยู่บริเวณชุมชนทะเลน้อย ใน พ.ศ.2450 จึงทำให้บริเวณนี้เป็นศูนย์กลางการปกครอง⁹ ถึงแม้ว่าจะมีระยะเวลาเพียง 3 ปี ก็ทำให้ด้านอื่นๆ เริ่มมีบทบาทขึ้น เช่น ด้านการค้า การศึกษา โดยมีการเปิดโรงเรียนประถมศึกษาใกล้กับที่ว่าการอำเภอพนางตุง ปี พ.ศ.2468 เพื่อสอนนักเรียนที่อยู่

⁹ นายจำปา หมื่นหนู, อายุ 71 ปี, สัมภาษณ์, มีนาคม 2546.

ในพื้นที่บริเวณตำบลพนาสูงและใกล้เคียง และหลังปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2475 ได้เปิดสาขาของโรงเรียนพนาสูง 1 ขึ้นทั่วไปในพื้นที่ใกล้เคียง¹⁰ (แผนที่ 5.2)

กิจกรรมการผลิตของชุมชนในระยะแรกยังคงเป็นกิจกรรมการผลิตเพื่อยังชีพแต่มีการแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนใกล้เคียงมากยิ่งขึ้นสินค้าพื้นเมืองของชุมชน ได้แก่ ข้าวสาร ปลาสด ปลาร้า ปลาแดดเดียว กะปิ ไม้เสียม เสื่อกระจูด กระสอบกระจูดใช้สำหรับใส่เกลือและยาสมุนไพร ฯลฯ โดยมีสินค้าจากที่ต่างๆที่เป็นที่ต้องการของชาวทะเลน้อย ได้แก่ น้ำตาลโตนดของชาวชุมชนบ้านขาว อำเภอรอนดง กระเบื้องดินเผาของชาวบ้านสทิงหม้อ จังหวัดสงขลา ฯลฯ ซึ่งสินค้าเหล่านี้ล้วนเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในแต่ละท้องถิ่น โดยคนในชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาในการดัดแปลงเพื่อสนองต่อประโยชน์ใช้สอยให้มากขึ้น ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของพื้นที่และผู้คนในชุมชนนี้ที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ตลอดจนรู้จักการจัดการกับผลผลิตต่างๆที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนในภูมิภาคนี้ด้วย

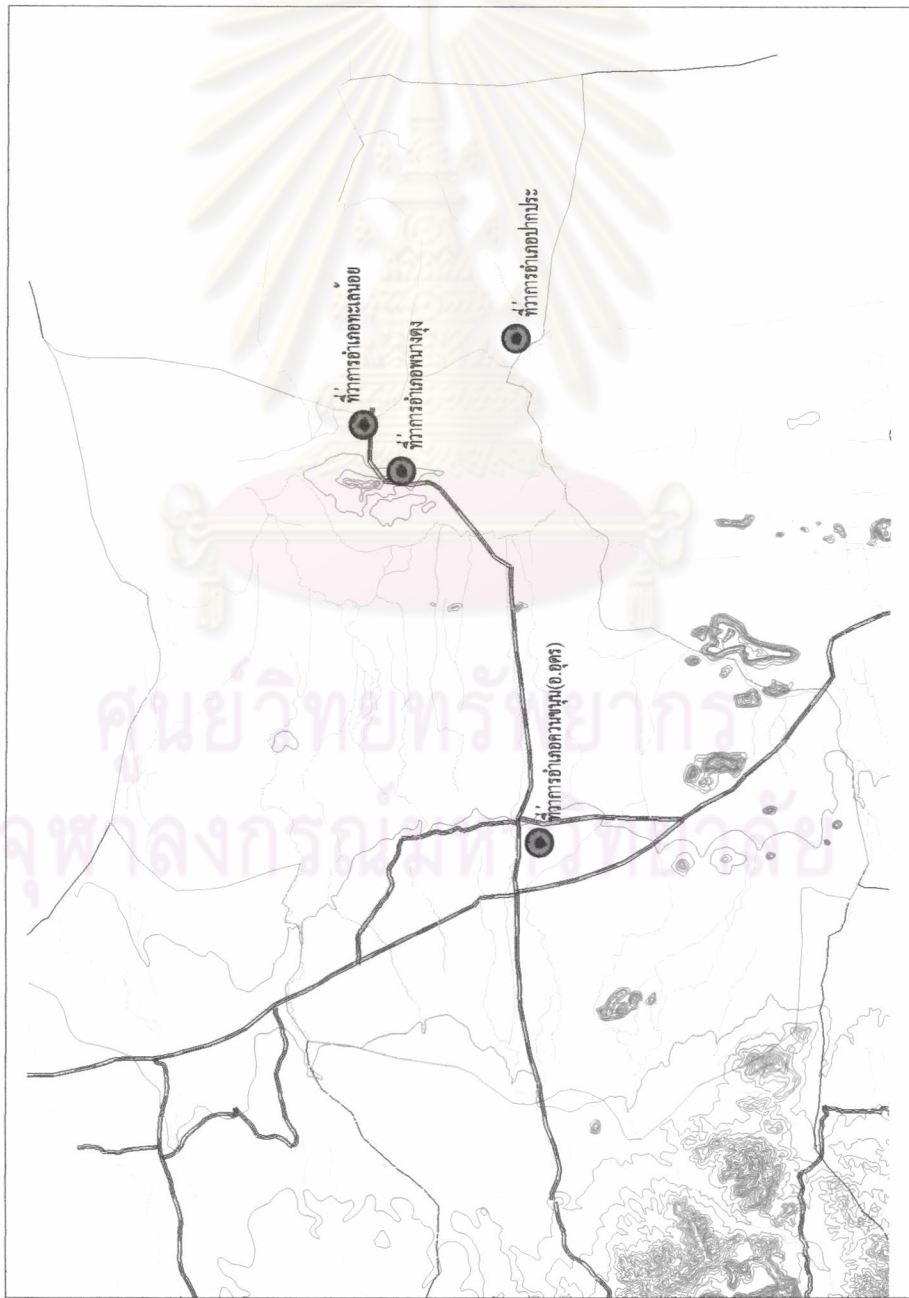
5.1.2.2 ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบนอกจากชุมชนทะเลน้อยและชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาโดยทั่วไปมีความสัมพันธ์ทางการค้าภายในพื้นที่ลุ่มน้ำแล้วยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับชุมชนลุ่มน้ำปากพนังโดยมีความสำคัญในด้านการผลิตข้าว ซึ่งปากพนังเป็นศูนย์กลางการค้าข้าวที่สำคัญ ใน พ.ศ.2447 มีโรงสีไฟเกิดขึ้นครั้งแรกที่ปากพนัง โรงสีไฟมีบทบาทอย่างมากในการผลิตและค้าข้าวในสมัยนี้ (จนกระทั่ง พ.ศ.2494 โรงสีไฟเริ่มซบเซาและค่อยๆปิดกิจการลง)⁵ จากหลักฐานมีการกล่าวถึงความเจริญทางด้านการค้าข้าวของพื้นที่บริเวณอำเภอปากประ (ชุมชนทะเลน้อยในสมัยนั้นอยู่ในอำเภอปากประ) โดยมีชุมชนบ้านปากคลองเป็นศูนย์กลางการค้าข้าวที่สำคัญ จากความตอนหนึ่งของหนังสือที่ 812/4214 วันที่ 9 ส.ค. รศ.122 (พ.ศ.2446) พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงเดชาานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในคราวที่กราบบังคมทูลถวายหนังสือราชการแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในกิจการราชการมณฑลเทศาภิบาลในภาคใต้ความว่า "...1 ในคราวที่พระยาสุโขทัยเดินทางมาตรวจราชการมาทางพัทลุงครั้งนี้ได้เลียบตรวจอำเภอปากประ (บ้านปากคลองในปัจจุบัน) ด้วยเห็นการค้าในท้องที่อำเภอปากประซึ่งทำการค้าอยู่เมืองสงขลาเจริญมาก ยิ่งกว่าการค้าชายที่กลางเมืองพัทลุง

¹⁰ สุข ทองพูลเอียด, ประวัติวัดทะเลน้อย (ม.ป.ท., 2542), หน้า 8.

⁵ ชวลิต อังวิทย์ธรร, การแลกเปลี่ยนและการค้าข้าวบริเวณชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544), หน้า 7-22.

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง

ที่มา : จากการศึกษา

แผนที่ 5.2 ที่ตั้งที่ว่าการอำเภอควนขนุน

ในสมัยต่างๆ

สัญลักษณ์:

- ที่ว่าการอำเภอ
- ลำคลอง
- พื้นที่ลาดชัน
- ถนนสายหลัก
- ทะเลสาบสงขลา
- ขอบเขตอำเภอควนขนุนปัจจุบัน

หลายเท่า มีเรือค้าขายเดินทางไปมาอยู่เป็นเรือใบขนาดจ 30 – 40 เกวียน ถึง 30 ลำ มีโรงร้านใหญ่ๆหลายหลัง ปีหนึ่งๆสินค้าเข้าเปลือก เข้าสารออกถึง 4,000 เกวียน”¹¹ จากบทความจะเห็นว่าการค้าข้าวบริเวณอำเภอปากประโดยเฉพาะบ้านปากคลองในปัจจุบันมีความเจริญมาก ซึ่งพ่อค้าจะมาซื้อข้าวเปลือกที่ชุมชนทะเลน้อย เพื่อไปสีที่โรงสีบ้านปากคลอง

จะเห็นได้ว่าชุมชนทะเลน้อยในยุคนี้ยังเด่นในเรื่องการประมง และการปลูกข้าว โดยจะส่งไปขายในพื้นที่ใกล้เคียงมากยิ่งขึ้น¹² เนื่องจากราษฎรทำอาชีพประมงกันอย่างแพร่หลายทางการกล่าวหาว่าถ้าไม่มีการสงวนรักษาหรือจำกัดพื้นที่ทำกินของราษฎรไว้ ทะเลน้อยอาจเสื่อมโทรมและปลาชนิดต่างๆ ที่มีอยู่อย่างมากมายต้องหมดไป จึงอนุญาตให้ราษฎรมีสិทธิทำกินในทะเลน้อยได้เพียงบางส่วน สำหรับการทำนาปลูกข้าวจะทำกันเพื่อเป็นการส่งออกมากขึ้น โดยราษฎรยังคงทำในทั้งบริเวณที่ราบลุ่มและริมทะเลน้อยเช่นเดิม

ช่วงที่ 2 (สงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ.2482-พัฒนาด้านการคมนาคมทางบกพ.ศ.2516)

5.1.3.1 บทบาทของชุมชน

ในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัฐบาลกลางได้เริ่มพัฒนาเมืองสงขลาขึ้นเป็นหัวเมืองขนาดใหญ่ เพื่อให้เมืองสงขลาเป็นศูนย์กลางเมืองทำการค้าบริเวณตอนกลางคาบสมุทรมลายูแทนหัวเมืองปัตตานี และพัฒนาเมืองสงขลาเป็นฐานที่มั่นในการควบคุมเมืองประเทศราชมาลายูด้านอ่าวไทยแทนเมืองนครศรีธรรมราช และที่สำคัญเมืองสงขลาภายใต้การนำของกลุ่มผู้ปกครองชาวจีนอพยพได้พัฒนาทางเศรษฐกิจทั้งทางด้านการค้าและอุตสาหกรรม มีกิจการติดต่อกับหัวเมืองต่างๆทั้งในและต่างประเทศโดยเฉพาะกับประเทศจีน สิงคโปร์ และป็นัง อุตสาหกรรมหลายชนิดได้เกิดขึ้นภายใต้การดำเนินการของชาวจีน เช่น การทำอิฐ การทำกระเบื้อง ต่อเรือ ทอผ้า ฯลฯ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล ได้ประกาศตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ.2539 โดยตั้งสำนักบัญชาการมณฑลที่เมืองสงขลา ทำให้เมืองสงขลา มีบทบาทในการเป็นเมืองทำการค้าและศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่เด่นชัดขึ้น จึงทำให้การค้าทางเรือบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีความ

¹¹ ขวลิต อังวิทย์ธาร, การแลกเปลี่ยนและการค้าข้าวบริเวณชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544), หน้า 1.

¹² ถัด รัตนพันธ์, พัทลุงว่าลึก: งานปีใหม่จังหวัดพัทลุง พ.ศ.2479 (กรุงเทพฯ : ธรรมพิทยธาร, 2479), หน้า 169.

เจริญมากยิ่งขึ้น¹³ ดังนั้นชุมชนทะเลน้อยซึ่งตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมในการเป็นจุดรวมรวมสินค้า จึงมีบทบาทเป็นท่าเรือรับส่งสินค้าที่สำคัญของพื้นที่ด้านตะวันตกของทะเลน้อย โดยท่าเรือหลักๆ โดยเส้นทางการเดินเรือจากท่าเรือตำบลทะเลน้อยไปยังท่าเรือหลักพื้นที่ชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีท่าเรือระโนดเป็นศูนย์กลางมีการติดต่อกับชุมชนต่างๆ โดยผ่านทางคลองนางเรียม ในการรับส่งสินค้าและผู้โดยสารไปฝั่งตะวันออก เช่น บ้านหัวป่า บ้านตะเคียน และบ้านระโนด เป็นต้น สำหรับการค้าทางเรือระหว่างชุมชนทะเลน้อยกับชุมชนในพื้นที่อำเภออุดร (อำเภอควนขนุนในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้เคียงมีการติดต่อกับชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ ชุมชนบ้านปากคลอง โดยอาศัยคลองยวนเป็นคลองเชื่อมระหว่างทะเลน้อยกับคลองปากประอันเป็นคลองที่เป็นเส้นทางการเดินเรือระหว่างชุมชนทั้งสองเพื่อจะไปรับส่งสินค้าหรือผู้โดยสารปลายทางที่ทำเรือวัดประดู่เรียง ซึ่งเป็นท่าเรือชุมชนที่รับส่งสินค้าของบ้านปากคลอง การค้าขายระหว่างสองชุมชนจึงมีชุมชนทะเลน้อยเป็นศูนย์กลางรวมทางการค้าในบริเวณนี้ก่อนจะกระจายสินค้าต่างๆไปยังชุมชนอื่นๆ ต่อไป¹⁴

5.1.3.2 ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

จากการที่ชุมชนทะเลน้อยเริ่มมีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอื่นโดยเฉพาะด้านการค้าเริ่มมาตั้งแต่หลังการตั้งที่ว่าการอำเภอ มีศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าในระดับชุมชนไปจนถึงระดับเมือง เนื่องจากมีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมและมีปัจจัยทางด้านการเมืองการปกครองที่นำความเจริญมาสู่ชุมชน ทำให้ชุมชนทะเลน้อยเป็นที่รู้จักของชุมชนอื่นๆ คนจากพื้นที่ใกล้เคียงมาติดต่อการค้าในระดับเมืองมากขึ้น โดยการเป็นศูนย์กลางการรวบรวมและขนถ่ายสินค้าและผลผลิตทางการเกษตร โดยวิธีการค้าทางเรือบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในยุคนี้มีวิธีการ¹⁵ ดังนี้

1) วิธีการค้าส่งตามท่าเรือหลัก เป็นวิธีการค้าของผู้ค้ารายใหญ่ที่ดำเนินการจัดส่งสินค้าจากต้นทางหรือผู้ผลิตหรือผู้รวมสินค้าต้นทางจัดส่งไปยังผู้ค้าหลักตามชุมชน ส่วนใหญ่พ่อค้าจะจัดส่งตามการสั่งซื้อของลูกค้า

2) วิธีการค้าตามท่าเรือย่อยหรือวิธีการค้าเร่ตามชุมชน พ่อค้าจะนำสินค้าลงเรือแล้วนำเรือไปตามคลองสายต่างๆในชุมชน ขายสินค้าให้กับผู้คนที่อาศัยอยู่ตามลำคลอง

¹³ ปก แก้วกาญจน์, การค้าทางเรือบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา (สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540), หน้า102.

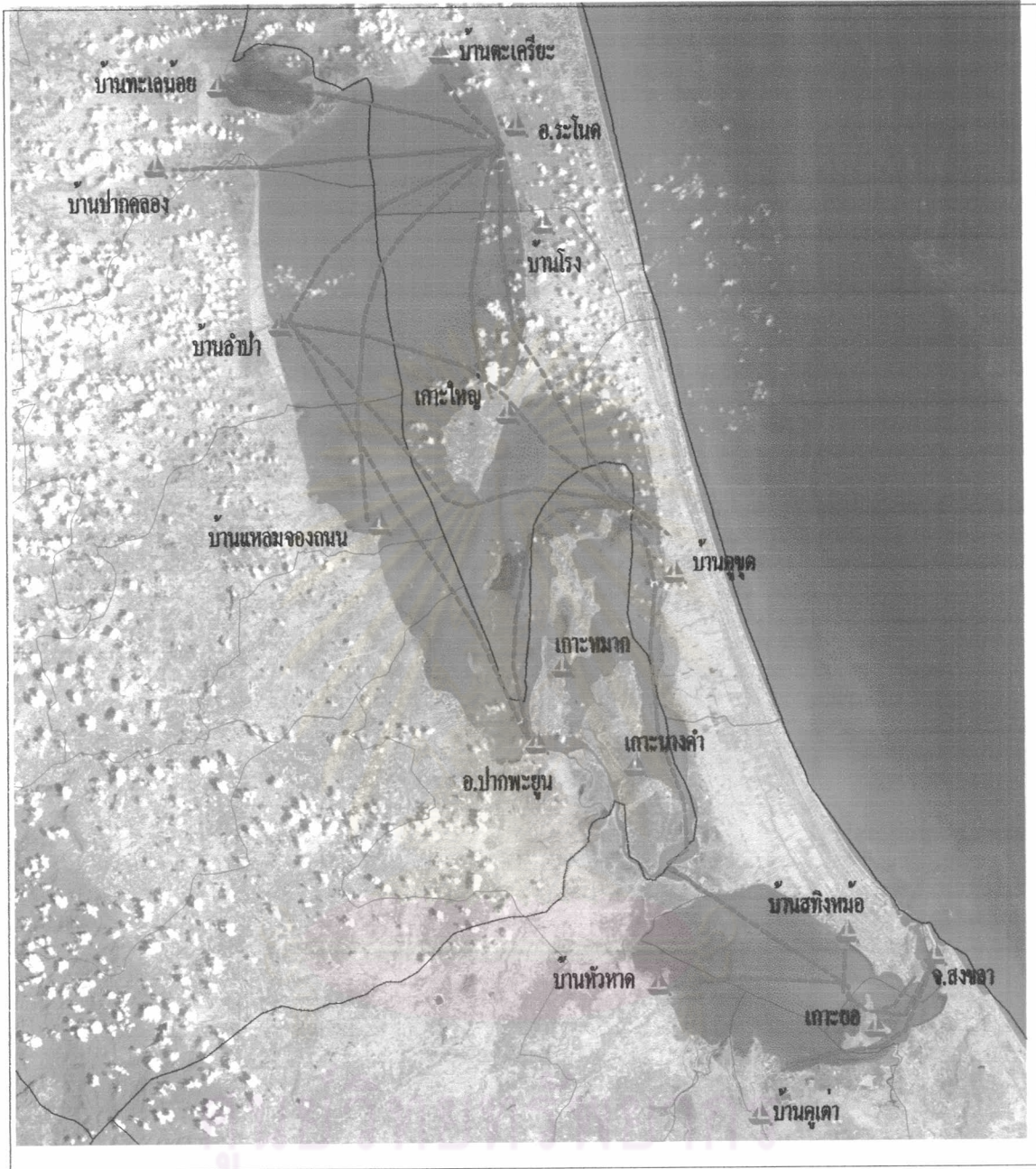
¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า. 22

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26-45.

หรือตามตลาดนัดของชุมชน ในเรือจะมีสินค้าเบ็ดเตล็ดมากมายเช่น น้ำตาล น้ำปลา ปลาแห้ง ปลาเค็ม เกลือ สบู่ ผงซักฟอก ยาสามัญประจำบ้าน เป็นต้น ประเภทสินค้าที่ค้าส่งตามท่าเรือหลัก และค้าเร่ตามชุมชนได้แก่ สินค้าพื้นเมือง สินค้าอุตสาหกรรม และยังมีสินค้าอื่นๆเช่นเกลือ กระสอบกก เลื่อกระจูด เป็นต้น

ช่วงนี้ในการทำมาค้าขายและขนถ่ายสินค้าเป็นยุคของเรือเมล์หรือเรือยนต์อย่างชัดเจน โดยเรือยนต์เป็นเรือที่ใช้บริเวณทะเลสาบสงขลาและลำคลองสายต่างตามท่าเรือหลักซึ่งทำให้เรือใบที่ใช้ในอดีตหมดบทบาทไป เพราะเรือยนต์สามารถเข้าถึงที่หมายได้รวดเร็วและสามารถเข้าออกตามคลองสายต่างได้ เรือยนต์มี 2 ขนาด คือ เรือยนต์ชั้นเดียว และเรือยนต์ 2 ชั้น (ไม่มีที่ทะเลน้อย แล่นระหว่างระโนด-หัวไทร-สงขลา) เส้นทางเดินเรือระหว่างชุมชนฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลาที่ใช้เดินเรือตามท่าเรือหลักพบว่า มีท่าเรือหลักที่สำคัญในอดีตทั้ง 2 ฝั่งของทะเลสาบสงขลา ได้แก่ ท่าเรือชุมชนทะเลน้อย ท่าเรือชุมชนบ้านปากคลอง ท่าเรือชุมชนบ้านลำปำ ท่าเรือชุมชนบ้านแหลมจองถนน ท่าเรือชุมชนบ้านปากพะยูน และฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา ได้แก่ ท่าเรือชุมชนบ้านระโนด ท่าเรือชุมชนบ้านเกาะใหญ่ ท่าเรือชุมชนบ้านคูชูด และท่าเรือชุมชนเมืองสงขลา เป็นต้น โดยการสัญจรทางรถไฟเริ่มมีบทบาทกับชุมชนอย่างจริงจังหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อรัฐบาลได้ประกาศควบคุมการขายข้าวและห้ามส่งออกข้าวทางทะเล ทำให้คนหันมาใช้ทางรถไฟในการขนส่งมากขึ้น จนกระทั่งรัฐมีนโยบายในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหลังประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจึงทำให้การสัญจรโดยทางรถไฟใช้อย่างแพร่หลายขึ้น (แผนที่ 5.3)

ยุคไปมาค้าขายใช้เรือเมล์แม้ระยะเวลาจะมีเพียงไม่กี่ศตวรรษแต่วิถีทางการดำเนินชีวิตของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาได้เปลี่ยนแปลงไปจากช่วงแรกอย่างมาก นับจากรัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2439 พระองค์ทรงพัฒนาประเทศนานาประการเป็นผลให้วัฒนธรรมเมืองซึ่งรับช่วงมาจากเมืองหลวงค่อยๆแผ่ซึมเข้าสู่ชุมชนละแวกนี้มากขึ้น โดยอาศัยระบบการปกครอง ระบบราชการและแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การเลิกทาส การยกเลิกที่กัลปนา การมีรถไฟสายใต้ ความเจริญของการไปรษณีย์โทรเลข การมีโรงเรียน เป็นต้น การอยู่ร่วมกันในชุมชนและความสัมพันธ์ของชาวบ้านในยุคนี้มีความสัมพันธ์กันภายในชุมชนใน 2 ลักษณะคือ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน กล่าวคือ ชุมชนต่างๆจะอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเครือข่ายให้ชุมชนเกิดความเป็นปึกแผ่นและพลังขับเคลื่อนให้ชุมชนเกิดการ พัฒนา สำหรับความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนมี 2 ลักษณะ คือ การแลกเปลี่ยนแรงงานและการแลกเปลี่ยน ผลผลิต กิจกรรมที่ชาวบ้านพึ่งพาอาศัยกัน ได้แก่ ทำนา สร้างบ้านเรือน งานบุญต่างๆ ฯลฯ

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนทะเลน้อย

แผนที่ 5.3 เส้นทางเดินเรือบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาไปยังท่าเรือหลักของชุมชนในอดีต(ช่วงไปมาค้าขายใช้เรือเมล์)

สัญลักษณ์ :

ท่าเรือหลักชุมชน

ขอบเขตจังหวัด

เส้นทางเดินเรือ

ขอบเขตอำเภอ

ที่มา : การค้าทางเรือบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา, 2540.

การแลกเปลี่ยนผลผลิตจะมีการแลกเปลี่ยนผลผลิตทั้งที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือผลผลิตที่ได้จากชุมชนอื่น เช่น ข้าว ผลไม้ ผัก ปลา เป็นต้น

5.1.3 ยุคทิ้งทะเลิมพาย (พัฒนาด้านการคมนาคมทางบก พ.ศ.2516 – ปัจจุบัน)

การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ส่งผลให้เกิดความเจริญทางด้านต่างๆทั่วทุกภูมิภาคในประเทศไทย นับจากปี พ.ศ.2510 เป็นต้นมา การค้าทางเรือในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาชบเซาลงมากส่งผลต่อวิถีชีวิตตลอดจนวิถีการผลิตของชุมชนในพื้นที่ปัจจุบันมีแนวโน้มให้เห็นว่ากิจกรรมทางน้ำบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอาจจะสิ้นสุดลงในอนาคตอันใกล้ ส่วนที่เหลืออยู่บ้างเป็นเพียงการสัญจรระหว่างพื้นที่ใกล้เคียงและกิจกรรมการท่องเที่ยวในบริเวณทะเลสาบ เมื่อมีการพัฒนาทางการคมนาคมขนส่งทางบก ในปี พ.ศ.2516 เป็นต้นมาการสัญจรทางบกมีอิทธิพลกับชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลามีถนนหลวงสายสงขลา-ระโนด และเชื่อมต่อไปยังนครศรีธรรมราชและปี พ.ศ.2529 ได้มีสะพานติณสูลานนท์เกิดขึ้น จึงทำให้ชาวอำเภอสติงพระ อำเภอระโนด และกิ่งอำเภอกระแสดินธุ์ สามารถเดินทางไปยังจังหวัดสงขลาพัทลุง และนครศรีธรรมราชได้เร็วกว่าเรือเมล์ สำหรับพื้นที่ชุมชนทะเลน้อยได้ปรับปรุงเส้นทางหลักถนนสายควนขนุน – ทะเลน้อยในช่วง พ.ศ.2500-2510 เป็นถนนลูกรังมาตรฐาน จนกระทั่งในปี พ.ศ.2516 ทางหลวงจังหวัดพัทลุงได้ปรับปรุงถนนสายนี้เป็นถนนลาดยาง (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4048) ทำให้การสัญจรมีความสะดวกรวดเร็ว อีกทั้งในปี 2518 ได้ประกาศให้ทะเลน้อยเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า และต่อมาในปี 2540 ได้ประกาศให้ทะเลน้อยเป็นแรมซาร์ไซด์แห่งแรกในประเทศไทย และเสนอให้ประกาศเขตสงวนเพื่อรักษาพืชพันธุ์สัตว์น้ำในพื้นที่ 605 ไร่ เพื่อรักษาความหลากหลายและดำรงไว้ให้ลูกหลานมีโอกาสใช้ทรัพยากรธรรมชาติสืบไปทำให้ชุมชนมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม คือการที่รัฐบาลได้มีนโยบายส่งเสริมให้ทะเลน้อยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดพัทลุง ทำให้ชุมชนมีบทบาทด้านการท่องเที่ยวซึ่งเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่คนในชุมชน ผู้คนจากต่างถิ่นเริ่มเข้ามาเที่ยวชมธรรมชาติในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากกระจูดให้มีรูปแบบและสีสันที่สวยงามยิ่งขึ้น

5.1.3.1 ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

ในปัจจุบันได้ขยายตลาดทั้งภายในและภายนอกชุมชนทะเลน้อยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการผลิตโดยเฉพาะกระจุกมีการผลิตในเชิงการค้าอย่างเห็นได้ชัดโดยการนำเครื่องจักรและเทคโนโลยีสมัยใหม่มาช่วยในการผลิตสินค้าในหลายขั้นตอน เพื่อให้สามารถผลิตสินค้าให้หลากหลายรูปแบบยิ่งขึ้นเพื่อสนองความต้องการของตลาด การผลิตสินค้ามุ่งเน้นเพื่อการขายปลีก และขายส่ง มีพ่อค้าทั้งภายในและภายนอกชุมชนเป็นผู้รับซื้อสินค้าไปขายยังจังหวัดต่างๆและในปัจจุบันผลิตภัณฑ์จากกระจุกยังเป็นสินค้าออกที่ส่งไปขายยังต่างประเทศอีกด้วย¹⁶

การพัฒนาทางด้านต่างๆเหล่านี้เป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นภายในชุมชนทะเลน้อยทั้งสภาพแวดล้อม รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิต และกิจกรรมของคนในชุมชน ชาวบ้านรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาละทิ้งเรือแม่หันไปใช้รถยนต์พร้อมกับละทิ้งวิถีชีวิตด้าน อนาคตถ้าคนในชุมชนไม่ตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตความเป็นชุมชนประมงพื้นบ้านเอาไว้ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาทางด้านต่างๆที่เกิดขึ้นอย่างไม่กลมกลืนต่อไปอาจจะไม่หลงเหลือกลิ่นไอของวัฒนธรรมครั้งไทรหวงส์และยุคไปมาค้าขายใช้เรือแม่หลงเหลืออยู่ต่อไป

5.2 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทะเลน้อย

การศึกษาในเรื่องการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจะเน้นในเรื่องต่างๆ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทั่วไปและการใช้ประโยชน์ที่ดิน การกระจายของการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน ลักษณะอาคารบ้านเรือน และโครงข่ายการสัญจร ตลอดจนศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทะเลน้อย การวิเคราะห์ได้นำทฤษฎี Ekistics ของ Doxiadis นำมาพิจารณาร่วมกับทฤษฎีของ Michael Carr ในนำมาปรับใช้ให้เข้ากับลักษณะโดยทั่วไปของพื้นที่ชุมชนทะเลน้อยจึงสามารถแบ่งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทะเลน้อยได้เป็น 4 ประการ คือ อิทธิพลจากธรรมชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพทางภูมิศาสตร์โดยทั่วไป อิทธิพลจากเทคโนโลยี ได้แก่ เทคโนโลยีการขนส่งและสิ่งปลูกสร้าง เส้นทางคมนาคม การเข้าถึง อิทธิพลจากมรดก ได้แก่ ความเชื่อและค่านิยมในการปลูกสร้างบ้านเรือน วิถีชีวิต รวมทั้งวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและวัฒนธรรมที่เปลี่ยน

¹⁶ หนูชีพ จันทร์เทศน์, อายุ 51 ปี, ประธานกลุ่มหัตถกรรมผลิตภัณฑ์กระจุก, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2547.

แปลงไปในปัจจุบัน และอิทธิพลจากลักษณะทางเศรษฐกิจและการเมือง ได้แก่ การประกอบอาชีพ การค้า สถานการณ์ทางการเมือง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง ภาวะสงคราม รวมไปถึงนโยบายการพัฒนาในด้านต่างๆของรัฐที่ส่งผลต่อชุมชน การวิเคราะห์ได้แบ่งเป็นช่วงการเปลี่ยนแปลง 3 ช่วงตามพัฒนาการของชุมชนดังนี้

5.2.1 ยุคไตรห้วงงส์ (ก่อนตั้งที่ว่าการอำเภอ พ.ศ.2450)

5.2.2.1 สภาพทั่วไปและการใช้ที่ดินของชุมชน

สภาพแวดล้อมรอบๆชุมชนเมื่อประมาณ 200 – 300 ปีก่อนพื้นที่ทะเลน้อยในปัจจุบันเป็นป่าดิบที่อุดมสมบูรณ์ตลอดจนพื้นที่ทางทิศเหนือของที่ตั้งของชุมชนประมงทะเลน้อย เป็นป่าดิบที่เรียกว่า “ป่าเขียว” ทางทิศใต้เป็นป่าพรุประกอบด้วยไม้เสม็ด สำหรับพันธุ์ไม้พื้นเมืองที่พบบริเวณพื้นที่ป่าดิบได้แก่ ไม้ตะเคียน ไม้ตำเสา ไม้เตยว ไม้แรก ไม้หว้าหิน ไม้เสม็ดชุน ไม้จันทร์พ้อ ไม้โกวะ ไม้แดง ฯลฯ การใช้ไม้ของชุมชนทะเลน้อยในช่วงนี้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตความเป็นอยู่ เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆทำขึ้นจากไม้ทั้งสิ้น จากการใช้พื้นที่โดยรอบชุมชนมีสภาพป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ทำให้สัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์ตามไปด้วย มีความหลากหลายของสัตว์ป่ามากมาย เช่น ช้าง เสือ หมี กระเจง หมูปา ลิง ไก่ป่า เสือปลา นากใหญ่ นกน้ำชนิดต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ทรัพยากรสัตว์น้ำยังมีความอุดมสมบูรณ์ เล่ากันว่าการออกไปทำการประมงต้องชวนกันไปหลายลำเรือ เมื่อวางอวนแล้วต้องช่วยกันปลดปลาใส่ลำเรือ ในแต่ละครั้งจะได้ปลาจำนวนมากมายหลายลำเรือ ปลาที่พบในทะเลน้อยได้แก่ ปลาดุกเนื้ออ่อน ปลาลำปำ ปลาพรม ปลาเม่น (ปลาแรด) ปลารำพัน ปลาดู่ม ปลาดุกทะเล กุ้งก้ามกราม กุ้งหัวมัน ปลากลาย ปลาปูทราย ปลากด ปลากะตัง ปลาหมอไทย ปลาหมอข้างเหยียบ ปลาชะโด ปลาจิ้มฟันจระเข้ ปลาแขยง ปลาชะโอน ปลากระสูบ ปลาสลาด เป็นต้น¹⁷ สำหรับพื้นที่ทะเลน้อยบริเวณริมฝั่งมีการทำนาข้าวเรียกว่านาปรังเป็นอันมาก ส่วนปลามีนาชนิด จากทะเลน้อยขึ้นไปทางทิศตะวันตกประมาณ 20 เส้น เป็นที่ราบเหมาะสำหรับทำนา ถัดจากที่ราบขึ้นไปเป็นเนินควนซึ่งเต็มไปด้วยไม้ผลนานาชนิด ซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรป่าไม้ที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่ง คือควนพนางตุงในปัจจุบัน¹⁸

¹⁷ ยุคล เหมบัณฑิต, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนประมงทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง, (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาการเกษตร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2544), หน้า 55-58.

¹⁸ สุข ทองพูลเอียด, ประวัติวัดทะเลน้อย (ม.ป.ท. : 2542), หน้า 8.

ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินในระยะแรกมีเพียงการใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยและการใช้ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมของชุมชน สำหรับการทำการเกษตรส่วนใหญ่จะเป็นการปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน จากหลักฐานมีการระบุว่าทะเลน้อยในสมัยก่อนสามารถทำนาได้ในทะเล บ้านเรือนของราษฎรตั้งอยู่ในทะเลน้อยซึ่งเป็นที่ลุ่มน้ำซึ่งราษฎรจึงสามารถปลูกข้าวได้บริเวณรอบบ้านเรือน

5.2.2.2 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน

จุดเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทะเลน้อยอยู่บริเวณพื้นที่ใกล้กับวัดทะเลน้อย ต่อมาเมื่อเกิดการทับถมของตะกอนและวัชพืชน้ำทำให้ชายฝั่งทะเลน้อยถอยร่นไปทางตะวันออก ชุมชนจึงต้องย้ายไปอยู่ริมทะเลเพื่อความสะดวกในการสัญจรและประกอบอาชีพ พื้นที่ตั้งชุมชนในปัจจุบันจึงอยู่ห่างจากวัดประมาณ 500 เมตร¹⁹ การตั้งถิ่นฐานในระยะแรกมีการกระจายตัวของอาคารเป็นแบบกลุ่มบ้านขนาดเล็ก มีบ้านเรือนไม่กี่หลังคาเรือนเกาะกลุ่มไม่หนาแน่น บ้านแต่ละหลังจะตั้งห่างกันเป็นบ้านเดี่ยวโดดๆ หรือบางครัวเรือนอาจตั้งอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ 2-3 หลังคาเรือนในหมู่เครือญาติ ความเข้มข้นของการใช้ที่ดินเชิงเกษตรกรรมสูง มีที่เว้นว่างรอบอาคารบ้านเรือนแต่ละหลังเพียงพอที่จะใช้สำหรับเป็นพื้นที่เพาะปลูกและทำนาข้าว ในยุคนี้มีการปลูกข้าวเพื่อการบริโภคในพื้นที่ละแวกชุมชนบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งริมทะเลน้อย

การขยายตัวของชุมชนในยุคแรกๆจะมีการขยายตัวภายในชุมชนเนื่องจากเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานในระยะแรกประชากรยังอาศัยอยู่ไม่มาก เมื่อบุตร ธิดาโดยเฉพาะอย่างยิ่งลูกสาวเมื่อแต่งงานก็จะปลูกบ้านเรือนอยู่ใกล้บ้านพ่อแม่ เพราะลูกสาวมีหน้าที่ต้องดูแลพ่อแม่ยามแก่ชราตามความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย

5.2.2.3 โครงข่ายการสัญจร

การเดินทางติดต่อกันระหว่างชุมชนต่างๆในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาในยุคนี้ถึงแม้ว่าทางรถไฟสายใต้จะเริ่มสร้างตั้งแต่ พ.ศ.2458 แต่ผู้คนยังคงใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลัก เนื่องจากอาชีพหลักของประชากรในสมัยนั้นคืออาชีพทำการประมงผู้คนจึงมีเรือกันทุกหลังคาเรือน ทั้งการสัญจรภายในชุมชนและการสัญจรระหว่างชุมชนใช้เรือโดยมีเรือชนิดต่างๆ ได้แก่

¹⁹ สมชาย เลียงพรรณน, การศึกษาแหล่งทรัพยากรนันทนาการเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในบริเวณทะเลน้อย ทะเลหลวง และทะเลสาบสงขลา, (สงขลา : ภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2541), หน้า 47.

เรือใบ เป็นเรือที่ใช้เล่นบริเวณทะเลสาบสงขลาในอดีต มีหลายขนาดขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์ ใช้ใบเรือเพื่ออาศัยแรงลมในการพัดพาให้เรือเคลื่อนที่เร็วขึ้น เรือที่ใช้ในทะเลสาบสงขลามีขนาดใหญ่สุดเพียง 2 ใบหลักเพาะเป็นเรือที่สามารถเข้าเทียบท่าหน้าที่มีความลึกไม่มากนัก เรือมีความกว้างประมาณ 6 วา ยาว 20 วามีเสากระโดง 2 เสา สำหรับชักใบ²⁰

ภาพที่ 5.1 เรือใบ 2 ใบหลักในทะเลสาบสงขลา

ที่มา : การค้าทางเรือลุ่มทะเลสาบสงขลา

เรือแจว เป็นเรือที่มีลักษณะคล้ายเรือหางยาวแต่มีขนาดสั้นและกว้างกว่าเรือหางยาว ลักษณะของเรือแจวในอดีตจะมีขนาดใหญ่เพราะเมื่อออกทะเลสาบสามารถติดใบได้

เรือพาย เป็นเรือขุดจากไม้ทั้งต้นมีการต่อกราบเรือขึ้นมาเล็กน้อยมีลักษณะคล้ายกับเรือมอด โดยเรือพายใช้แรงงานคนในการพายหรือถ่อเมื่อมีน้ำตื้น²¹

การติดต่อกับพื้นที่บริเวณทะเลหลวงจะใช้เรือใบโดยผ่านทางคลองนางเรียบในการติดต่อกับชุมชนฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลาเช่น ชุมชนระโนด สทิงพระ ฯลฯ และคลองปากประในการออกสู่ทะเลหลวงเพื่อติดต่อกับชุมชนฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา เช่น เมืองพัทลุง บางแก้ว ฯลฯ เรือใบของชาวบ้านทั่วไปมีลักษณะเป็นกระแวงทำด้วยใบเตยเพราะสมัยนี้ผ้าเป็นวัสดุที่หาได้ยาก ยกเว้นเรือของทางราชการจะเป็นเรือใบผ้าสีขาวแสดงว่าเป็นเรือตำรวจที่

²⁰ ปก แก้วกาญจน์, การค้าทางเรือบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา, (สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540), หน้า 78.

²¹ ยุคล เหมบัณฑิต, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนประมงทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง, (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนนาการเกษตร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2544), หน้า 56.

มาจับผู้ร้าย²² ที่มาหลบซ่อนตัวในชุมชน เนื่องจากในสมัยนั้นบริเวณคาบสมุทรมาลายูมีโจรสลัดรุกรานปล้นสะดมตามหัวเมืองรอบทะเลสาบสงขลาอยู่ทั่วไป²³

5.2.2.4 ลักษณะอาคารบ้านเรือนและการวางตัวของอาคาร

ลักษณะอาคารบ้านเรือนในระยะแรกของการตั้งถิ่นฐานหรือในพัฒนาการชุมชนยุคไตรห้วงสัโดยทั่วไปเป็นเรือนเครื่องผูกเช่นเดียว กับลักษณะบ้านเรือนโดยทั่วไปของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยวัสดุที่นำมาใช้ในการสร้างบ้านเรือนเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ไม่มีการแปรรูปมากนักนำมาผูกยึด สอดสานเข้าด้วยกัน ลักษณะตัวเรือนจะไม่คงทนถาวร แต่สามารถซ่อมแซมและโยกย้ายได้ง่าย โครงสร้างทั้งหมดจะถูกผูกยึดเข้าด้วยกันโดยใช้เชือกซึ่งทำจากเถาวัลย์ หวาย คล้า การวางตัวและทิศทางของอาคารในยุคนี้ยังถือตามคติความเชื่อของการปลูกเรือนโดยทั่วไปคือการปลูกเรือนไม่ขวางตะวัน จึงหันหน้าบ้านไปทางทิศตะวันออกนั่นคือหันหน้าบ้านออกสู่ทะเลน้อย เนื่องจากตั้งอยู่บนที่ลุ่มน้ำขังเรือนจึงเป็นเรือนยกพื้นสูง หลังคาจั่ว ตัวเรือนทำด้วยไม้ขนาดเล็กและมีน้ำหนักเบา เช่น ไม้ไผ่ ไม้รวก ไม้เหลาชะโอน ไม้เสม็ด ต้นหมาก ฯลฯ สำหรับบานเรือนจะมีขนาดเล็กซึ่งทำด้วยไม้เสม็ด มีประตูอยู่ด้านหน้า สำหรับหน้าต่างมักเจาะเป็นช่องขนาดเล็กหรือบางหลังอาจไม่มีหน้าต่างเลยเพื่อป้องกันลม บันไดมีลักษณะเป็นบันไดที่สามารถยกเก็บได้ ในเวลากลางคืนเพื่อป้องกันโจรผู้ร้าย ส่วนวัสดุบุหลังคาและฝ้ามักทำด้วยจาก ปรีอ เตย เป็นต้น ฝาเรือนมีลักษณะต่างๆกันดังนี้²⁴

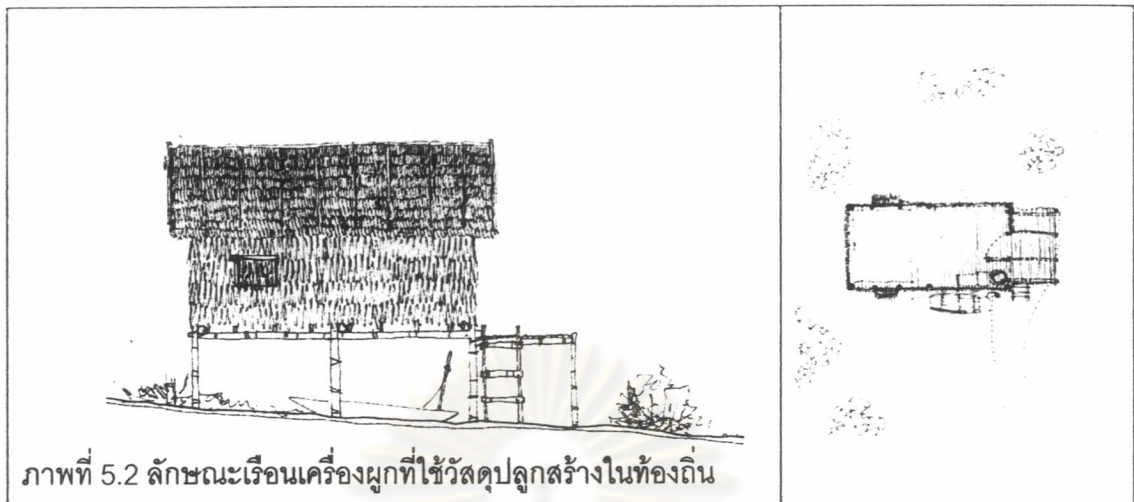
ฝาจาก เป็นฝาที่เย็บด้วยใบจากเป็นดัดนำมาเข้าเป็นฝาด้วยวิธีผูกร้อยดัดจากติดกับไม้คร่าวฝา โดยเรียงดัดจากทับกันจากหัวฝาลงมาหาตีนฝา ด้านข้างนอกเรือนมีไม้ไผ่ซี่กกระหนาบตามแนวนอน

ฝากระแจะอ่อน เป็นฝาที่ใช้ใบจากอ่อน ใบเตยนำมาเย็บเข้าเป็นผืนแล้วนำมากระหนาบด้วยซี่กไม้ไผ่ซึ่งสานเป็นตารางไว้ทั้งสองด้านริมฝาเข้าไม้เป็นกรอบประดับทั้ง 4 ด้านเพื่อให้มันคงขึ้นเป็นฝาที่ทำให้สำเร็จเป็นแผงก่อนจึงนำไปกั้นกับตัวเรือน

ฝาปรีอ เป็นฝาที่มีลักษณะเหมือนฝาจาก ปรีอเป็นต้นหญ้าชนิดหนึ่งโดยนำใบปรีอมาเย็บเป็นดัดนำมาเข้าเป็นฝาด้วยวิธีผูกร้อยดัด

²² นิพัทธพร เพ็งแก้ว, อนุทินทะเลสาบ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2544), หน้า 63.

²³ สมคิด ทองสง, "พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา," *ทักษิณคดี*, ปีที่ 3, (ตุลาคม-มีนาคม 2535-2536), หน้า 26-27.

ภาพที่ 5.2 ลักษณะเรือนเครื่องผูกที่ใช้วัสดุปลูกสร้างในท้องถิ่น

5.2.2.5 สรุปความสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานยุคไตรหัวหงส์

ยุคไตรหัวหงส์ซึ่งเป็นยุคการเข้าครอบครองพื้นที่ของมนุษย์สภาพ

ธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อลักษณะอาคาร การสัญจร และการประกอบอาชีพ กล่าวคือพื้นที่บริเวณชุมชนทะเลน้อยเป็นที่ลุ่มที่มีความอุดมสมบูรณ์ ติดต่อกับทะเลน้อยซึ่งเป็นแหล่งที่มีพันธุ์ปลานานาชนิด จึงเป็นเหตุจูงใจให้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานซึ่งจากเดิมคนกลุ่มนี้เป็นชาวประมงน้ำจืดที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณบ้านกล้วย-บ้านกลางซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของทะเลน้อย บริเวณดังกล่าวมีลักษณะทางกายภาพที่คล้ายคลึงกับบริเวณชุมชนทะเลน้อยปัจจุบัน จึงได้เลือกพื้นที่บริเวณชุมชนทะเลน้อยในการเป็นทำเลที่ตั้งถิ่นฐานใหม่ซึ่งเอื้อประโยชน์ต่ออาชีพของคนในกลุ่มโครงข่ายการเชื่อมโยงภายในชุมชนและระหว่างชุมชนกับพื้นที่โดยรอบเป็นปัจจัยที่กำหนดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปัจจัยหนึ่ง เนื่องจากจำนวนบ้านเรือนในยุคนี้มีไม่มาก การตั้งถิ่นฐานเป็นแบบกลุ่มเครือญาติ โดยเรียงตัวเป็นแนวยาวเลียบริมทะเลน้อย โดยมีลักษณะการกระจายเป็นหลังโดด ยังไม่มีการสร้างสะพานเชื่อมระหว่างบ้าน การเข้าถึงพื้นที่ชุมชนและระบบการคมนาคมจึงใช้ทางเรือเป็นหลัก อาคารบ้านเรือนจึงเป็นเรือนไม้ยกพื้นสูง นำวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่นมาใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน โดยอาคารบ้านเรือนของยุคนี้มีลักษณะเป็นเรือน เครื่องผูก มีลักษณะไม่คงทนถาวร ยกพื้นสูงเพื่อให้พ้นจากน้ำท่วมในฤดูฝน โดยที่ในสมัยนี้บ้านเรือนแต่ละหลังจะปลูกห่างกัน และเมื่อบุตรสาวแต่งงานมีครอบครัวจะต้องสร้างเรือนใหม่อยู่ใกล้พ่อแม่เพื่อจะได้เลี้ยงดูพ่อแม่ ยามแก่เฒ่า การวางแผนบ้านเรือนจะเชื่อในเรื่องโชคลาง ถือความเป็นมงคลและอัปมงคล การวางตัวและทิศทางของอาคารจะเชื่อในเรื่องทิศ คือ การปลูกเรือนจึงไม่ปลูกขวางตะวัน และให้นอนหันหัวไปทางทิศใต้หันหันไปทางทิศตะวันตกเพราะถือว่าเป็นทิศของคนตาย ความคิดแรก

เริ่มในการสร้างเรือนถือว่เรือนเป็นส่วนประกอบของร่างกาย ส่วนประกอบต่างๆของเรือนมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับจิตใจของเจ้าของบ้านโดยตรง การสร้างเรือนจึงสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และปรับใช้ให้สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม

ลักษณะทางเศรษฐกิจของชุมชนเป็นอีกเหตุผลหนึ่งในการกำหนดรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากอาชีพดั้งเดิมของชาวชุมชนคือ อาชีพประมง ทุกครัวเรือนต้องใช้เรือในการประกอบอาชีพ การตั้งถิ่นฐานจึงเลือกพื้นที่ที่อยู่ใกล้น้ำ ลักษณะอาคารบ้านเรือนจึงมีลักษณะเป็นแบบชุมชนประมง

5.2.3 ยุคไปมาค้าขายใช้เรือเมล์ (ตั้งที่ว่าการอำเภอ พ.ศ.2450 –พ.ศ. 2516)

ช่วงที่ 1 (ตั้งที่ว่าการอำเภอ พ.ศ.2450 –สงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ.2482)

4.2.3.1 สภาพทั่วไปและการใช้ที่ดินของชุมชน

พ.ศ.2474 มีประกาศของศาลารัฐบาลมณฑลนครศรีธรรมราชแบ่งเขตทะเลน้อยในท้องที่จังหวัดพัทลุงไว้เป็นที่หวงห้ามเป็นเขตรักษาพันธุ์พืชสัตว์น้ำ ตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2474 เป็นต้นไป พื้นที่ประมาณ 10,000 ไร่ การประกาศดังกล่าวก่อให้เกิดร่องเรียนของราษฎรภายในชุมชนทะเลน้อย ว่าได้หวงห้ามเกินกว่า 1 ใน 3 ของพื้นที่ทะเลน้อย ทำให้หารทำมาหากินลำบาก มีการดำเนินการแก้ไขเรื่องนี้คือ กระทรวงเกษตรราธิการ กรมเกษตรกรรมประมง คณะกรรมการจังหวัดพัทลุง และคณะกรรมการอำเภอควนขนุน ได้ดำเนินการตรวจสอบเขตหวงห้ามใหม่ลงวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ.2480 มีพื้นที่ที่เป็นป่าสงวนที่รักษาพันธุ์สัตว์น้ำ 6,110 ไร่ ราษฎรในชุมชนทะเลน้อยยอมรับการกำหนดเขตหวงห้ามมิให้จับปลาของราชการในครั้ง นี้ ด้วยเล็งเห็นถึงเจตนาดีที่รัฐบาลกำหนดเขตดังกล่าวเพื่อมิให้ปลาสูญพันธุ์ อันเป็นประโยชน์โดยตรงต่อชาวชุมชน²⁴ ต่อมาเมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นการจับสัตว์น้ำจึงเพิ่มขึ้นตามไปด้วย การทำการประมงเริ่มประสบปัญหาพื้นที่ที่จัดแบ่งไว้เพื่อให้ทำประมงโดยเสรีนั้นมีน้อยเกินไปไม่เพียงพอ กับจำนวนประชากร ราษฎรจึงร้องเรียนไปยังจังหวัดพัทลุงอีกครั้ง เพื่อให้ดำเนินการยกเลิกเขตสงวนที่รักษาพืชพันธุ์สัตว์น้ำที่ประกาศเมื่อ พ.ศ.2481 จังหวัดได้เรียกคณะกรรมการของจังหวัด และคณะกรรมการอำเภอเข้าประชุมปรึกษา และมีข้อสรุปให้ผ่อนผันกับชาวประมงให้จับปลาใน

²⁴ ยุคล เหมบัณฑิต, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนประมงทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง, (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนนาการเกษตร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2544), หน้า58.

เขตสงวนที่รักษาพืชพันธุ์สัตว์น้ำได้ระยะหนึ่งโดยให้กำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแล หลังจากนั้น ชาวประมงก็สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่สงวนทำการประมงได้อย่างอิสระ นอกจากนี้ยังมีการเล่ากันว่าพื้นที่ชุมชนทะเลน้อยเมื่อประมาณ 60-70 ปีก่อนมีช้างชุกชุม บ้างก็ว่าเป็นช้างที่พบเห็นทั่วไป บ้างก็ว่าเป็นช้างพันธุ์เล็ก มีขนาดเล็กกว่าช้างธรรมดา ชาวบ้านเล่าว่าเป็นช้างพันธุ์อินเดีย และเรียกว่าช้างทุ่งบ้าง ช้างแกลบบ้าง ช้างท้องโนดหรือช้างทุ่งโนดบ้าง ช้างแคะบ้าง ช้างค่อมบ้าง ทำให้บางท่านเรียกท้องที่บริเวณทะเลน้อยตลอดไปจนถึงตำบลตะเคียน อำเภอรอนดง จังหวัดสงขลาว่า “ทุ่งช้างค่อม” ช้างเหล่านี้ไม่ค่อยมีประโยชน์ต่อชาวบ้านมากนัก แล้วยังทำลายต้นข้าวและต้นกระจุที่ชาวบ้านถอนไว้เพื่อนำไปสานเสื่ออยู่เสมอ เมื่อประมาณ 50-60 ปีก่อนมีชาวชุมพรเป็นพรานล่าช้างชื่อ “หมอเพ็ญ” มาตั้งคอกคล้องช้าง (บริเวณโรงเรียนคอกช้างหรือโรงเรียนควนพนางตุงในปัจจุบัน) การจับช้างครั้งหนึ่งได้จำนวนมากกว่า 10 เชือก หลังจากนั้นไม่นานช้างก็หมดลง เนื่องจากมีการอพยพข้ามไปยังจังหวัดตรัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

การใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วงต้นของยุคนี้มีลักษณะไม่เปลี่ยนแปลงไปจากยุคที่ 1 มากนัก คือ การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นการใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยโดยมีพื้นที่เกษตรกรรมอยู่รอบๆ ต่อมาในระยะหลัง เมื่อมีการย้ายที่ว่าการอำเภอมาอยู่บริเวณชุมชนทะเลน้อยในปี พ.ศ.2450 ทำให้มีการใช้ที่ดินประเภทสถานบันราชการทางด้านทิศใต้ของพื้นที่ชุมชน ในพื้นที่ราชพัสดุซึ่งตั้งอยู่บริเวณที่เรียกว่า “หัวลาน” ในปัจจุบัน ที่ว่าการอำเภอทะเลน้อยตั้งอยู่ได้เพียง 3 ปี ก็ย้ายไปตั้งบริเวณควนพนางตุงและเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอพนางตุง จะเห็นได้ว่าถึงแม้จะมีที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ภายในชุมชนเพียง 3 ปี แต่ก็ทำให้ชุมชนทะเลน้อยมีความเจริญ และมีจำนวนประชากรและการตั้งถิ่นฐานมีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้น

4.2.3.2 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนเริ่มหนาแน่นขึ้นเนื่องจากการเป็นศูนย์กลางการปกครองระดับอำเภอ ทำให้จากเดิมที่ชุมชนเป็นที่หลบซ่อนตัวของโจรสลัดมาถูกกลายเป็นพื้นที่ที่มีความมั่นคงปลอดภัย โดยการตั้งถิ่นฐานจะกระจุกตัวหนาแน่นอยู่บริเวณทางด้านเหนือของที่ว่าการอำเภอซึ่งตั้งอยู่บริเวณที่ราชพัสดุในปัจจุบัน รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทะเลน้อยในยุคไปมาค้าขายใช้เรือแม่ล ชวงที่ 1 มีลักษณะเป็นชุมชนประมงที่ก่อสร้างอาคารโดยอิงกับทิศทางซึ่งจะไม่ปลูกเรือนขวางตะวัน หันหน้าไปทางตะวันออกสู่ทะเลน้อย ใช้เส้นทางน้ำเป็นเส้นทางสัญจรหลักเรือนพักอาศัยจึงทอดยาวไปตามแนวทะเลน้อย โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางชุมชนที่สามารถ

เข้าถึงได้ทั้งทางบกและทางน้ำ²⁵ มีบ้านเรือนตั้งถิ่นฐานห่างกันขนานตามแนวคลองที่เป็นทางไปสู่วัด พื้นที่โดยรอบเป็นที่ลุ่มมีการปลูกข้าวริมทะเลน้อย สำหรับบ้านเรือนที่ตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวเป็นกลุ่มริมทะเลน้อยมีการกระจุกตัวหนาแน่นที่สุดบริเวณปากคลองที่ออกสู่ทะเลน้อย

การขยายตัวของชุมชนในยุคนี้มีคนมาตั้งถิ่นฐานหนาแน่นขึ้น ดังนั้นจึงมีการไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่ห่างจากที่ตั้งถิ่นฐานเดิมในรุ่นพ่อแม่ แต่ยังคงออกไปตั้งถิ่นฐานยังพื้นที่ที่อยู่ใกล้ที่ตั้งถิ่นฐานเดิมที่สุด คือ เริ่มมีการกระจายการตั้งถิ่นฐานมายังพื้นที่บริเวณศูนย์กลางชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอทะเลน้อยบริเวณ "หัวลาน" การขยายตัวจึงมาทางด้านทิศใต้ของพื้นที่ชุมชน

4.2.3.3 โครงข่ายการสัญจร

การสัญจรในยุคนี้ยังคงใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลัก การไปมาหาสู่แลกเปลี่ยนซื้อขายผลผลิตของชุมชนทะเลน้อยในช่วงนี้ระยะแรกการขนส่งสินค้าจะใช้เรือใบหรือเรือแจวขนาดย่อมๆ โดยเริ่มมีการติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียงมากขึ้น มีชุมชนใกล้เคียงที่เป็นตลาดหลักคือ ชุมชนบ้านขาว อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ชุมชนปากพ่อง อำเภอปากพ่อง จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนบ้านปากคลอง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ชุมชนบ้านปากประ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง (ในปัจจุบัน) ถึงแม้ว่ามีการสร้างเป็นทางเกวียนและทางลูกรัง²⁶ ไปถึงยังพื้นที่ต่างๆเพิ่มมากขึ้นแต่การสัญจรทางน้ำยังเป็นเส้นทางการสัญจรหลักโดยใช้เส้นทางน้ำตามลำคลองสายเล็กๆและทะเลน้อย สินค้าที่มีการขนส่งทางบกคือ กระจับป้อ ขนส่งโดยการเดินเท้าผู้รับจ้างขนส่งกระจับป้อ 1 คน สามารถจูงกระจับป้อได้ 2 ตัว ตลาดที่นำสินค้าไปขาย คือ ตำบลปาดังเบซาร์ อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา ใช้เวลาในการขนส่งไปกลับ 10 วัน²⁷

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁵ ห้วน ชุมคงคำ, อายุ 73 ปี, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2546.

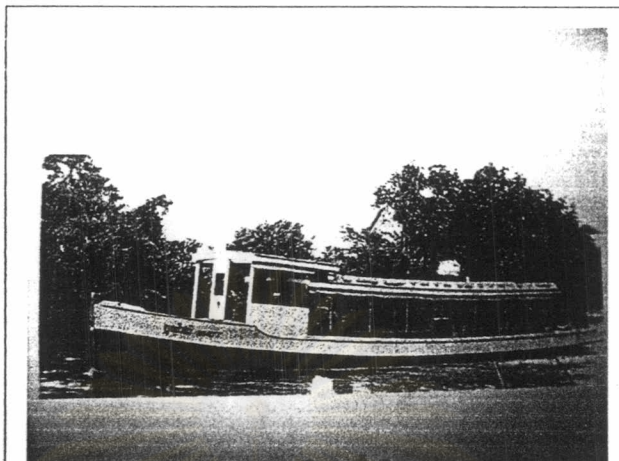
²⁶ ถัด รัตนพันธ์, พัทลุงรำลึก: งานปีใหม่จังหวัดพัทลุง พ.ศ.2479 (กรุงเทพฯ : ธรรมพิทยาราว, 2479), หน้า 21.

²⁷ ยุคล เหมบัณฑิต, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนประมงทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง, (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนการเกษตร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2544), หน้า 72.

ภาพที่ 5.3 สะพานไม้กลมที่ใช้เชื่อมโยงบ้านเรือนที่อยู่ใกล้เคียงกัน ซึ่งพบน้อยมากในปัจจุบัน เนื่องจากโดยทั่วไปเพื่อความสะดวกจึงมีการเปลี่ยนจากสะพานไม้เป็นเปลี่ยนเป็นสะพานค.ส.ล.

การสัญจรภายในชุมชนในฤดูฝนยังคงใช้เรือพายในการไปมาหาสู่กันเช่นเดิม ยังไม่มีสะพานไม้เชื่อมโยงทั้งชุมชน เป็นเพียงการทำสะพานไม้กลมเชื่อมกันภายในครัวเรือนที่อยู่ใกล้เคียงกันเท่านั้นส่วนในฤดูแล้งใช้เส้นทางเดินเท้าที่ชาวชุมชนเรียก “ลา” หรือ “พลี” ซึ่งมีลักษณะเป็นทางเดินบนพื้นดินที่แสดงร่องรอยว่าผู้คนได้ใช้เป็นเส้นทางสัญจรเป็นประจำ สำหรับการสัญจรระหว่างชุมชนต่างๆรอบทะเลสาบสงขลาในปลายช่วงนี้มีเรือยนต์ประจำทางระหว่างสงขลากับเกาะยอ สทิงหม้อ ปากพะยูน และระโนด ระหว่างระโนดกับลำปำ หัวไทร ปากพนัง เกาะใหญ่ ระหว่างตำบลตะเครียะกับระโนด ปากคลองและทะเลน้อย เป็นต้น โดยเรือประจำทางแต่ละสายจะวิ่งประจำวันวันละ 1 เที่ยว บางแห่งมีเที่ยวละหลายๆลำ สำหรับบรรทุกทั้งผู้โดยสารและสินค้า เรือเมล์บางลำบรรจุคนได้ถึง 200 คน เรือเมล์ที่รู้จักกันแพร่หลายเช่น เรือชัยหลี เรือเสาวคนธ์ซึ่งแล่นประจำทางระหว่างสงขลากับระโนดใช้เวลาแล่น 10-12 ชั่วโมง ถ้าช่วงน้ำทะเลลดระดับลงมากๆ อาจใช้เวลาถึง 15 ชั่วโมง ช่วงนี้ทางรถไฟสายใต้เลียบบฝั่งตะวันออกยังไม่มีชาวอำเภอระโนดถ้าจะไปสงขลา พัทลุงและนครศรีธรรมราชล้วนต้องอาศัยเรือเมล์การขนส่งสินค้าต่างๆก็อาศัยเรือเมล์เป็นหลัก ซึ่งช่วงปลายของยุคนี้ในการทำมาค้าขายและขนถ่ายสินค้าจึงเป็นยุคของเรือเมล์

ภาพที่ 5.4 เรือยนต์หรือเรือเมล์รับส่งสินค้าและผู้โดยสารชั้นเดียวที่แล่นในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา

ที่มา : การค้าทางเรือลุ่มทะเลสาบสงขลา

5.2.3.4 ลักษณะอาคารบ้านเรือนและการวางตัวของอาคาร

ลักษณะอาคารบ้านเรือนในยุคนี้จากคำบอกเล่าของนายนุ้ม ทองอ่อน อายุ 85 ปี ผู้สูงอายุในชุมชนเล่าว่าช่วง 70-80 ปีก่อนบ้านเรือนของผู้คนส่วนใหญ่ยังคงมีลักษณะเป็นเรือนเครื่องผูกโดยใช้วัสดุในการก่อสร้างที่หาได้ง่ายภายในท้องถิ่น แต่ก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเป็นเรือนไม้จริงบ้างสำหรับบ้านของคนที่มีฐานะหรือบ้านพักของนายอำเภอ โดยเรือนมีลักษณะเป็นฝากระดานมุงจากหรือมุงกระเบื้องดินเผา ยกพื้นสูง ลักษณะยังคงเป็นบ้านโดดๆ ซึ่งสอดคล้องกับกับพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนเสด็จประพาสแหลมมาลายู ที่กล่าวถึงเมืองพัทลุงซึ่งขณะนั้นตั้งอยู่ที่ตำบลลำปำ ติดกับทะเลสาบสงขลา ได้กล่าวถึงบ้านเรือนของราษฎรบริเวณทะเลหลวงว่า “.....ตามริมคลองบ้านเรือนกรมการและผู้ที่มีอันจะกินตั้งอยู่ฝั่งข้างเหนือตลอดไป แต่เป็นเรือนอย่างฝากระดานตามธรรมเนียม ชัดแต่ตะถื่อปูนทั้งนั้น ไม่มีฝากระดานเลย นอกจากบ้านพระยาจางวางลดจากชัดแต่ตะถื่อปูนก็เป็นฝากระดานทีเดียว.....”

พอมาช่วงปลายของบ้านเรือนโดยทั่วไปเปลี่ยนแปลงจากเรือนเครื่องผูกเป็นเรือนไม้จริง ซึ่งไม้ส่วนใหญ่ได้มาจากควนพนางตุง หัวป่าเขียว และเขาปู่ – เขาย่า²⁸ การเปลี่ยนแปลงในยุคนี้เป็นผลมาจากการมีที่ว่าการอำเภอมาตั้งในชุมชนเป็นผลให้ชุมชนทะเลน้อย

²⁸ นายนุ้ม ทองอ่อน, อายุ 85 ปี, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2546.

กลายเป็นศูนย์กลางระดับอำเภอ เริ่มมีการค้ากับพื้นที่ใกล้เคียง โดยเฉพาะการค้าทางเรือกับชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น ประชากรจึงมีความกินดีอยู่ดีกว่าในอดีต ลักษณะของเรือนยุคนี้จึงเป็นเรือนไม้จริงยกพื้นสูง หลังคาทรงจั่วแต่ไม่นิยมทำบันลุ่มและตัวเหงาหลังคามุงด้วยจากซึ่งเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ขนาดของเรือนเป็นเรือนขนาดเล็กด้านกว้างประมาณ 2 ช่วงเสา ใช้วิธีการบาก เจาะและเข้าเดือยในการประกอบเป็นตัวเรือน ฝาเรือนนิยมทำเป็นฝากระดานตีเกร็ดตามแนวนอน เสาเรือนบางหลังทำด้วยไม้แก่นเนื้อแข็ง บางหลังหล่อเป็นแท่งซีเมนต์มารองรับเสาเรือนไว้ ตอนปลายของยุคเริ่มมีการเปลี่ยนรูปทรงหลังคาเป็นทรงปั้นหย่า ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากฮอลันดาที่มาติดต่อค้าขายกับชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา

5.2.3.5 สรุปความสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานยุคไปมาค้าขายให้เรือเมล์ ช่วงที่ 1

การตั้งถิ่นฐานยังคงมีอิทธิพลมาจากอดีต เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติโดยทั่วไปไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยดึงดูดให้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น นอกจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติแล้ว ในยุคนี้ปัจจัยทำให้ที่ทำการตั้งถิ่นฐานมีการกระจุกตัวหนาแน่นขึ้นยังเป็นผลมาจากอิทธิพลทางด้านการเมืองการปกครองเนื่องจากยุคนี้มีการย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งในพื้นที่ชุมชนทะเลน้อย ทำให้ชุมชนมีความเจริญทางด้านต่างๆมากขึ้น คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มใหญ่ขึ้น การใช้ที่ดินมีความหลากหลายตามไปด้วย อาคารบ้านเรือนของราษฎรเปลี่ยนเป็นเรือนไม้จริง การตั้งถิ่นฐานจึงมีลักษณะเป็นแบบถาวรมากขึ้น ระบบการขนส่งก็ยังคงให้เรือเป็นหลัก สำหรับ

ลักษณะทางวัฒนธรรมในยุคนี้ยังคงสืบเนื่องมาจากยุคที่ 1 ทั้งวิถีชีวิตที่ผูกพันกับอาชีพและความเชื่อในการสร้างบ้านเรือน

ช่วงที่ 2 (สงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ.2482- ก่อนการพัฒนาการคมนาคมทางบก พ.ศ.2516)

5.2.5.1 สภาพทั่วไปและการใช้ที่ดินของชุมชน

สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในชุมชนประมงทะเลน้อย การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์ป่าที่สูงขึ้นเป็นเงาตามตัว เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่าไปจากเดิม โดยมีการใช้อุปกรณ์ล่าสัตว์ที่ทันสมัยขึ้น สัตว์ป่าหลายชนิดเริ่มหายไปจากป่า เช่น เสือ ช้าง หมู และที่สำคัญความหลากหลายของนกน้ำเริ่มลดลงอย่างเห็นได้ชัด สาเหตุมาจากการล่ามาเพื่อเป็นอาหาร และสาเหตุที่สำคัญอีกประการคือ พื้นที่อยู่อาศัยเพื่อวางไข่ลดน้อยลงสำหรับทรัพยากรสัตว์น้ำยังคงมีความอุดมสมบูรณ์เช่นเดิม จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสที่ประกอบอาชีพประมงพบว่า ทะเลน้อยในช่วง 40-50 ปีก่อนมีจระเข้ น้ำจืดอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ขนาดที่พบยาวประมาณ 7-8 เมตร นอกจากการหาปลาแล้วชาวประมงในชุมชนทะเลน้อยมีการทำประมงจระเข้ด้วย โดยการประดิษฐ์เครื่องมือประมงขึ้นเองที่เรียกว่า "เบ็ดจระเข้" และได้พัฒนาเป็นการไล่จระเข้ในเวลาต่อมาการล่าจระเข้ทำกันอย่างกว้างขวางจนในที่สุดการล่าจระเข้ก็หมดไปจากพื้นที่ทะเลน้อย

ช่วงปลายของยุคไปมาค้าขายใช้เรือเมล็ดถือได้ว่าการค้าบริเวณชุมชนทะเลน้อยมีความเจริญมาก ด้านหน้าชุมชนบริเวณริมทะเลน้อยเป็นท่าเทียบเรือที่สำคัญที่ใช้ติดต่อค้าขายขนส่งคนและแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลา การใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมในยุคนี้จึงเพิ่มมากขึ้นโดยในปี พ.ศ.2483 มีการสร้างตลาดบริเวณด้านหน้าวัดทะเลน้อย เพื่อเป็นศูนย์กลางในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันของคนในชุมชนกับพื้นที่ใกล้เคียงบนที่ดินของวัดทะเลน้อย โดยมีการสร้างเป็นเพิงชั่วคราวเพื่อใช้กันแดดกันฝน²⁹ ในขณะเดียวกันพื้นที่บริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่า "หัวเลี้ยว" ซึ่งอยู่บริเวณคลองแบ่งตำบลทะเลน้อยและตำบลพนางตุงก็เป็นย่านพาณิชยกรรมอีกแห่งของชุมชน

²⁹ สุข ทองพูลชัย, ประวัติวัดทะเลน้อย (ม.ป.ท. : 2542), หน้า 16.

5.2.5.2 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน

การค้าทางเรือลุ่มทะเลสาบสงขลาเริ่มมีความเจริญมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย แต่มีความเจริญสูงสุดในยุคไปมาค้าขายใช้เรือเมล์ สำหรับชุมชนทะเลน้อยเริ่มมีบทบาทอย่างเด่นชัดในยุคไปมาค้าขายใช้เรือเมล์ ช่วงที่ 2 ชุมชนทะเลน้อยซึ่งตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมในการเป็นจุดรวมรวมสินค้าจึงมีบทบาทเป็นท่าเรือรับส่งสินค้าที่สำคัญของพื้นที่ด้านตะวันตกของทะเลน้อย เมื่อชุมชนมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการค้าในช่วงปลายของยุคไปมาค้าขายใช้เรือเมล์ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้น บ้านเรือนมีความหนาแน่นขึ้นแต่ไม่มากเท่าปัจจุบัน โดย 40 ปีก่อนพื้นที่หมู่ 1 หมู่ 2 ตำบลนางตง มีบ้านเรือนไม่เกิน 20 หลังคาเรือน ส่วนพื้นที่ด้านหลังที่ทำการเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยมีบ้านเรือนเพียง 3 หลังได้แก่ บ้านนายเนตร-นางจิต บ้านนางเกลี้ยง และบ้านนายเอียด-นายพุ่ม³⁰

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในยุคนี้ยังมีการตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่มเรียงตัวเป็นแนวยาวเลียบริมทะเลน้อยแต่บ้านเรือนมีความหนาแน่นขึ้น อีกทั้งในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการสร้างสะพานไม้กลมท่อนเดียวมีราวสะพานเพื่อเป็นโครงข่ายเชื่อมโยงภายในชุมชนเพื่อความสะดวกในการสัญจรทำให้ในช่วงปลายของยุคนี้การตั้งบ้านเรือน การวางผังและทิศทางของอาคารเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่ถือคติความเชื่อแบบโบราณในการปลูกเรือนไม่ขวางตะวันมาเป็นการปลูกเรือนตามแนวสะพาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการเปลี่ยนจากสะพานไม้กลมมาเป็นสะพานไม้เคี่ยมสามแผ่น จึงส่งผลให้มีการหันหน้าบ้านและสร้างบ้านเรือนตามแนวสะพานมากขึ้น

ทิศทางการขยายตัวของชุมชนในช่วงนี้เริ่มมีการขยายตัวไปในแนวเหนือใต้ กลายเป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานแบบเกาะกลุ่มเป็นแนวยาวตามริมทะเลน้อย นอกจากนี้ชุมชนเริ่มมีการขยายตัวไปทางตะวันออกของชุมชนเดิมแต่ยังไม่มีการรุกล้ำพื้นที่ทะเลน้อย การวางตัวและทิศทางของอาคารจะเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีการสร้างแนวสะพานขึ้น โดยจากเดิมชุมชนหันหน้าออกสู่ทะเลน้อย ต่อมาเมื่อมีการสร้างแนวสะพานทำให้ชุมชนหันหลังสู่ทะเลน้อยมีการกลับหลังบ้านให้เป็นหน้าบ้านโดยการสร้างชานเรือนต่อด้านหลังและย้ายบันไดจากด้านหน้ามาอยู่ด้านหลัง สำหรับหลังที่สร้างใหม่ก็จะสร้างบ้านหันหน้าตามแนวสะพาน จากคำบอกเล่ากล่าวว่า พื้นที่ทางตะวันออกของชุมชนทะเลน้อยเดิมมีแนวต้นกงซึ่งเป็นวัชพืชน้ำขึ้นอยู่โดยทั่วไปและชาวทะเลน้อยจะใช้พื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ซบถ่าย โดยจะทำเป็นห้องสุขาแบบง่ายๆ นำกระจุตมา

³⁰ นายณรงค์ ชุนเซง, อายุ 61 ปี, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2546.

สถานเป็นผนังทั้ง 4 ด้าน ไม่มีหลังคา ใช้ไม้ทำเป็นเสา 4 ต้นพาดสำหรับนั่งยองๆ ซึ่งจะขับถ่ายลงไป
ในทะเลน้อย ในการแบ่งที่ดินมรดกให้บุตรหลานที่แยกครอบครัวไปตั้งบ้านเรือน บิดามารดาจะ
แบ่งพื้นที่ใกล้ๆบ้านของตนให้แก่ลูกที่ต้องการให้เลี้ยงดูยามแก่ชรา ส่วนลูกที่ไม่ค่อยเป็นที่รักของ
บิดามารดาจะยกที่ดินที่อยู่ไกลออกไปให้ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณใกล้เคียงกับที่ขับถ่ายริมทะเล
น้อยในสมัยนั้น ต่อมาเมื่อมีการสร้างถนนเลียบริมทะเลน้อย พื้นที่บริเวณดังกล่าวกลายเป็นพื้นที่
ติดถนน หน้าชุมชนเดิมกลายเป็นในชุมชน พื้นที่ขับถ่ายเดิมที่ไม่เป็นที่ต้องการกลายเป็นพื้นที่ที่มี
ราคาสูงขึ้น³¹

5.2.5.3 โครงการสัญจร

การสัญจรในยุคนี้ยังคงใช้เรือเป็นหลัก มีการติดต่อค้าขายกับพื้นที่
ใกล้เคียงมากยิ่งขึ้น ชาวประมงมีการนำปลาที่หาได้จากทะเลน้อยไปขายที่ตลาดควนขนุน ตลาด
ปากคลอง และตลาดเมืองพัทลุง การเดินทางมีทั้งทางบกและทางน้ำ เพราะในสมัยนี้มีการตัด
ถนนซึ่งมีลักษณะเป็นทางเกวียนที่ใช้ในการขนส่งสินค้าในปี พ.ศ.2479 จากเขาย่าผ่านดอนทราย
ควนขนุน มะกอกเหนือ ไปยังสถานีรถไฟปากคลอง²⁴ ทำให้การคมนาคมทางบกเริ่มมีความ
สะดวกกว่าในอดีต แต่อย่างไรก็ตามการสัญจรโดยใช้ทางเรือของชาวชุมชนทะเลน้อยในสมัยนี้ยัง
คงเป็นที่นิยมมากที่สุด เส้นทางสัญจรทางเรือที่สำคัญคือ คลองยวน คลองตะเคร็ง คลองนางเรียง
ทะเลน้อย ซึ่งแหล่งน้ำต่างๆเหล่านี้จะไปเชื่อมโยงกับชุมชนต่างๆโดยผ่านทางคลองปากประ
คลองประดู่เรียง ในการติดต่อกับตลาดปากคลอง คลองป่าพะยอม (ต้นน้ำเกิดจากเขาหินกลิ้งและ
ควนหินแก้วทางทิศตะวันตกของตำบลเกาะเต่า อ.ควนขนุนไหลผ่าน ต.เกาะเต่า ต.ป่าพะยอม
ต.บันเต้ ไหลลงสู่พรวนเคร็งในท้องที่ อ.ชะอวด และไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลาโดยผ่านทางทะเล
น้อยซึ่งติดต่อกับพรวนเคร็ง)²⁵ ในการติดต่อกับตลาดควนขนุน และทะเลหลวงในการติดต่อกับ
ตลาดพัทลุง เป็นต้น โดยชุมชนทะเลน้อยในช่วงนี้ทำเรือขนส่งผู้โดยสารและสินค้าที่สำคัญในการ
เชื่อมโยงกับพื้นที่รอบทะเลสาบสงขลา ทำเรือหลักๆในอดีตของชุมชนในพื้นที่จังหวัดพัทลุงหรือฝั่ง
ตะวันตกของทะเลสาบสงขลาได้แก่ ทำเรือชุมชนทะเลน้อย ชุมชนลำปำ ชุมชนแหลมจองถนนและ
ชุมชนปากพะยูน เส้นทางการเดินทางเรือจากท่าเรือตำบลทะเลน้อยไปยังท่าเรือหลักชุมชนบริเวณ
ลุ่มทะเลสาบสงขลาที่มีท่าเรือระนองเป็นศูนย์กลางในการติดต่อกับชุมชนต่างๆ ได้แก่ ท่าเรือลำปำ

³¹ กวีล ทองนวล, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดทะเลน้อย (ลอยประชาคาร), สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2547.

²⁴ ถัด รัตนพันธ์ พัทลุงรำลึก: งานปี่ไหมจังหวัดพัทลุง พ.ศ.2479 (กรุงเทพฯ : ธรรมพิทยาร, 2479), หน้า 180.

²⁵ ปก แก้วกาญจน์, การค้าทางเรือบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา, (สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540), หน้า 48.

ท่าเรือตำบลจองถนน ท่าเรือตำบลคูขุด ท่าเรือเมืองสงขลา สำหรับเรือจากกระโนนที่สุุดปลายทาง
 ที่ท่าเรือตำบลทะเลน้อย เข้าทะเลน้อยโดยผ่านทางคลองนางเรียบซึ่งเป็นคลองที่เชื่อมระหว่าง
 ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา มีการติดต่อกับชุมชนในบริเวณทะเลสาบสงขลาโดยผ่านทะเลน้อย
 ซึ่งเป็นทะเลน้ำจืดของทะเลสาบสงขลาตอนบนและออกสู่ชุมชนต่างๆ โดยผ่านทางคลองนางเรียบ
 เพื่อติดต่อกับชุมชนต่างๆในการรับส่งสินค้าและผู้โดยสารไปฝั่งตะวันออก เช่น บ้านหัวป่า
 บ้านตะเคียน และบ้านระโนด เป็นต้น ท่าเรือชุมชนทะเลน้อยเป็นท่าเรือที่สำคัญในการรวมสินค้า
 เพื่อรับและส่งสินค้าตลอดจนผู้โดยสารจากชุมชนบ้านปากคลอง ตำบลมะกอกเหนือ
 อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง โดยอาศัยคลองยวนเป็นคลองเชื่อมระหว่างทะเลน้อยกับคลองปาก
 ประอันเป็นคลองที่เป็นเส้นทางการเดินเรือระหว่างชุมชนทั้งสองเพื่อจะไปรับส่งสินค้าหรือผู้โดยสาร
 ปลายทางที่ท่าเรือวัดประดู่เรียง ซึ่งเป็นท่าเรือชุมชนที่รับส่งสินค้าของบ้านปากคลอง การค้าขาย
 ระหว่างสองชุมชนจึงมีชุมชนทะเลน้อยเป็นศูนย์กลางรวมทางการค้าบริเวณนี้ก่อนจะกระจายสินค้าต่างๆ
 ไปยังชุมชนอื่นๆ ต่อไป²³

สำหรับการติดต่อภายในชุมชนในยุคนี้ได้เริ่มมีการสร้างสะพานไม้กระดาน 1 แผ่น
 สะพานนี้ใช้เป็นโครงข่ายเชื่อมโยงภายในชุมชนระหว่างบ้านแต่ละหลังซึ่งอยู่ใกล้เคียงกัน โดยเริ่มมี
 การสร้างมาตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 วัตถุประสงค์ในการสร้างสะพานนี้เพื่อความสะดวก
 และปลอดภัยในการสัญจรในช่วงที่เกิดสงคราม แต่สำหรับบ้านเรือนที่ไม่ได้ตั้งอยู่ในละแวกเดียว
 กันก็ยังคงใช้เรือในการไปมาหาสู่ แต่ถ้าเป็นฤดูที่น้ำแห้งก็จะใช้เส้นทางเดินเท้าตามทางดินที่คนใน
 สมัยนั้นเรียกว่า “ลา” ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นแนวสะพานไม้ตามแนวลาดเดิมครอบคลุมทั่วชุมชน
 สมัยนายตูด ศรีนุ่น เป็นกำนันตำบลพนาตุง ได้ของบประมาณจากทางราชการในการสร้าง
 สะพานไม้กระดานบริเวณชุมชนทะเลน้อยและการขอเงินบริจาคและการร่วมแรงร่วมใจของคนใน
 ชุมชนเพื่อเปลี่ยนจากสะพานไม้กระดาน 1 แผ่นมาเป็นสะพานไม้กระดาน 3 แผ่นซึ่งทำจากไม้
 เคี่ยม เพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมภายในชุมชน โดยในระยะแรกสะพานไม้เคี่ยมจะสร้างบริเวณที่
 เป็นเส้นทางสัญจรหลักของชุมชนคือแนวสะพานกลางชุมชนในปัจจุบันเท่านั้น ต่อมาก็มีการ
 พัฒนาจนกระทั่งมีการสร้างสะพานไม้เคี่ยมเป็นแนวลาดเดิมครอบคลุมทั่วทั้งชุมชน

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

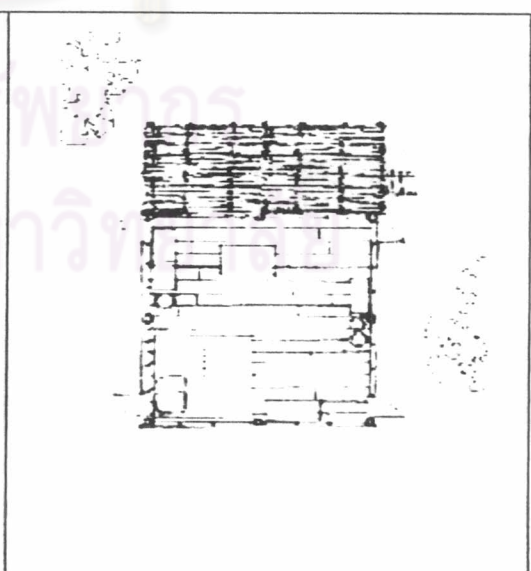
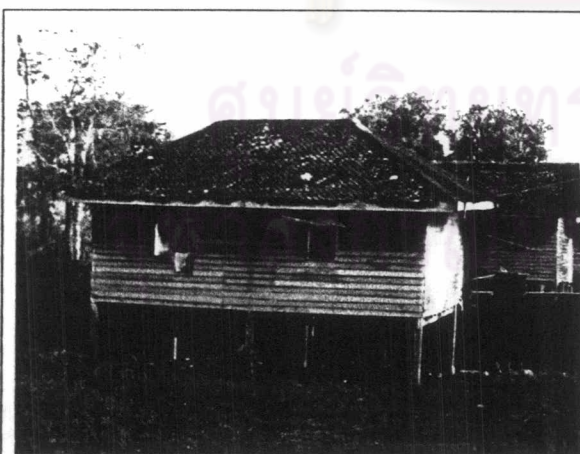
ภาพที่ 5.6 สะพานรูปแบบต่างๆภายในชุมชน

ยุคไปมาค้าขายใช้เรือเมล์ชุมชนทะเลน้อยมีการติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียงมากขึ้น เช่น การนำปลาไปซื้อขายแลกเปลี่ยนที่ตลาดควนขนุน ตลาดปากคลอง ตลาดมะกอกใต้ และตลาดเมืองพัทลุง ถึงแม้ว่าจะมีทางเกวียนไปถึงยังพื้นที่ต่างๆเพิ่มมากขึ้นแต่การสัญจรทางน้ำยังเป็นเส้นทางการสัญจรหลักโดยใช้เส้นทางน้ำตามลำคลองสายเล็กๆและทะเลน้อย ส่วนการสัญจรภายในชุมชนในฤดูฝนยังคงใช้เรือพายในการไปมาหาสู่กันเช่นเดิม ยังไม่มีสะพานไม้เชื่อมโยงภายในชุมชน เป็นเพียงการทำสะพานเชื่อมกันภายในครัวเรือนที่อยู่ใกล้เคียงกันเท่านั้นส่วนในฤดูแล้งใช้เส้นทางเดินเท้าที่ชาวชุมชนเรียก “ลา” หรือ “พลี” ซึ่งมีลักษณะเป็นทางเดินบนพื้นดินที่แสดงร่องรอยว่าผู้คนได้ใช้เป็นเส้นทางสัญจรเป็นประจำ การสัญจรระหว่างชุมชนต่างๆรอบทะเลสาบสงขลาในปลายยุคไปมาค้าขายใช้เรือเมล์มีเรือยนต์ประจำทางระหว่างสงขลากับเกาะยอ สทิงหม้อ ปากพะยูน และระโนด ระหว่างระโนดกับลำปำ หัวไทร ปากพ่วง เกาะใหญ่ ระหว่างตำบลตะเคียนกับระโนด ปากคลองและทะเลน้อย เป็นต้น โดยเรือประจำทางแต่ละสายจะวิ่งประจำวันวันละ 1 เที่ยว บางแห่งมีเที่ยวหลายๆลำ สำหรับบรรทุกทั้งผู้โดยสารและสินค้า เรือเมล์บางลำบรรจุคนได้ถึง 200 คน เรือเมล์ที่รู้จักกันแพร่หลายเช่น เรือชัยหลี่ เรือเสาวคนธ์ซึ่งแล่นประจำทางระหว่างสงขลากับระโนดใช้เวลาแล่น 10-12 ชั่วโมง ถ้าช่วงน้ำทะเลลดระดับลงมากๆ อาจใช้เวลาถึง 15 ชั่วโมง ช่วงนี้ทางรถไฟสายใต้เลียบฝั่งตะวันออกยังไม่มีชาวอำเภอระโนด ถ้าจะไปสงขลา พัทลุงและนครศรีธรรมราชล้วนต้องอาศัยเรือเมล์การขนส่งสิ่งต่างๆก็อาศัยเรือเมล์เป็นหลัก ซึ่งช่วงปลายของยุคนี้ในการทำมาค้าขายและขนถ่ายสินค้าจึงเป็นยุคของเรือเมล์สำหรับการติดต่อภายในชุมชนในยุคนี้ได้เริ่มมีการสร้างสะพานไม้กลมท่อนเดียวมีราวสะพานโดยสะพานทำมาจากไม้เสม็ด ส่วนราวสะพานทำจากไม้ไผ่ สะพานนี้ใช้เป็นโครงข่ายเชื่อมโยง

ภายในชุมชนระหว่างบ้านแต่ละหลังซึ่งอยู่ใกล้เคียงกัน โดยเริ่มมีการสร้างมาตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 วัตถุประสงค์ในการสร้างสะพานนี้เพื่อความสะดวกและปลอดภัยในการสัญจรในระยะเวลาที่เกิดสงคราม แต่สำหรับบ้านเรือนที่ไม่ได้ตั้งอยู่ในละแวกเดียวกันก็ยังคงใช้เรือในการไปมาหาสู่ แต่ถ้าเป็นฤดูที่น้ำแห้งก็จะให้เส้นทางเดินเท้าตามทางดินที่คนในสมัยนั้นเรียกว่า “ลา” ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นแนวสะพานไม้กลมตามแนวลาดเดิมครอบคลุมทั่วชุมชน จนกระทั่งสมัยนายตูด ศรีนุ่นเป็นกำนันตำบลพนาสูง ได้ขอบประมาณจากทางราชการในการสร้างสะพานไม้กระดานบริเวณชุมชนทะเลน้อยและการขอเงินบริจาคและการร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชนเพื่อเปลี่ยนจากสะพานไม้กลมมาเป็นสะพานไม้กระดาน 3 แผ่นซึ่งทำจากไม้เคี่ยม เพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมภายใน ชุมชน โดยในระยะแรกสะพานไม้เคี่ยมจะสร้างบริเวณที่เป็นเส้นทางสัญจรหลักของชุมชนคือแนวสะพานกลางชุมชนในปัจจุบันเท่านั้น ต่อมาก็มีการพัฒนาจนกระทั่งมีการสร้างสะพานไม้เคี่ยมตามแนวลาดเดิมครอบคลุมทั่วทั้งชุมชน

5.2.5.4 ลักษณะอาคารบ้านเรือนและการวางตัวของอาคาร

ลักษณะของเรือนยุคนี้จึงเป็นเรือนไม้จริงยกพื้นสูง หลังคาทรงจั่วแต่ไม่นิยมทำปั้นลมและตัวหงา หลังคามุงด้วยจากซึ่งเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ขนาดของเรือนเป็นเรือนขนาดเล็กด้านกว้างประมาณ 2-3 ช่วงเสา ใช้วิธีการบาก เจาะและเข้าเดือยในการประกอบเป็นตัวเรือน ฝาเรือนนิยมทำเป็นฝากระดานตีเกร็ดตามแนวนอนการกั้นฝากระดานเป็นแนวนอนเพื่อไม่ให้เกิดการต้านลมมากเกินไป ไม้ที่นิยมนำมาทำเป็นฝากระดานเช่น ไม้ยาง ไม้ทั้ง

ภาพที่ 5.7 เรือนปั้นหย่า(ด้านหลัง)เป็นเรือนพบทั่วไปในชุมชนเกิดในยุคไปมาค้าขายใช้เรือเมล์ช่วงที่ 2

ไม้สยา เป็นต้น เสาเรือนบางหลังทำด้วยไม้แก่นเนื้อแข็ง บางหลังหล่อเป็นแท่งซีเมนต์มารองรับ เสาเรือนไว้ แต่อย่างไรก็ตามการปลูกเรือนโดยทั่วไปจะไม่มีการฝังโคนเสาลงในดินเพื่อป้องกันดิน เสาผุและปลวกกัดกินดินเสา โดยดินเสาจะไถลมาเหนือพื้นดินประมาณ 1-2 ฟุต การใช้ดินเสายัง ช่วยให้มีความสะดวกต่อการเคลื่อนย้ายเรือนอีกด้วย ภายในแบ่งสำหรับเป็นห้องนอน 1 ห้อง อีกห้องหนึ่งปล่อยโล่งมีระเบียบด้านหน้า สำหรับบ้านเรือนที่มีบุตรสาวแล้วบุตรสาวสร้างเรือนอยู่ ใกล้บิดามารดาจะมีชานอยู่ตรงกลางเช่นเดียวกับเรือนไทยทั่วไป บ้านแต่ละหลังจะมีขี้ข้าวสร้าง เป็นเรือนขนาดเล็กอยู่บริเวณบ้านเพื่อใช้เก็บผลผลิตทางการเกษตร พื้นนิยมปูด้วยฟากหรือไม้ กระดาน ส่วนพื้นชานนิยมทำด้วยไม้เสม็ด สำหรับครอบครัวที่มีฐานะดีจะนิยมใช้ไม้เคี่ยมมาปู เป็นพื้นชาน หลังคาจะเป็นแบบหลังคาเตี้ยและลาดชัน เพื่อป้องกันลมปะทะจากปลายหรือหาง กระเบื้องทำให้น้ำฝนไหลแรงและสะเด็ดน้ำเร็ว ในช่วงปลายของยุคไปมาค้าขายใช้เรือเมล์เริ่มมี การสร้างบ้านเป็นห้องแถวไม้สองชั้นขึ้นบริเวณตลาดดั้งเดิมของชุมชนที่คนในชุมชนเรียกว่า “หัวเลี้ยว” หรือบริเวณถนนแบ่งตำบลทะเลน้อยและตำบลพนางตุงในปัจจุบัน

5.2.5.5 สรุปความสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ยุคไปมาค้าขายใช้เรือเมล์ ช่วงที่ 2

ในยุคนี้การเกิดภัยธรรมชาติเป็นผลต่อการใช้ทรัพยากรของชุมชนทั้งใน ด้านการประกอบอาชีพและการปลูกสร้างบ้านเรือน เมื่อมีไฟไหม้ป่าทางด้านเหนือของชุมชนในปี พ.ศ.2502 ทำให้ขาดแคลนไม้ที่จะนำมาปลูกสร้างบ้านเรือนจึงต้องนำไม้มาจากพื้นที่อื่น ซึ่งมีราคา แพงดังนั้นจึงเริ่มมีการเปลี่ยนวัสดุในการก่อสร้างอาคารบ้างสำหรับบ้านเรือนของผู้มีฐานะ อีกทั้ง ชุมชนทะเลน้อยในระยะนี้มีความเจริญและเกิดการเปลี่ยนแปลงจากระยะที่ผ่านมา โดยสิ่ง สำคัญนอกจากอิทธิพลจากธรรมชาติแล้วปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงคือ อิทธิพลจากเศรษฐกิจและ การเมือง กล่าวคือ ชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลามีความเจริญทางด้านการค้าทางเรือเป็นอย่างมาก เหมาะสมในการเป็นจุดขนถ่ายสินค้าและผู้โดยสาร ทำให้ชุมชนทะเลน้อยมีการติดต่อค้าขายกับ ชุมชนอื่นๆที่อยู่พื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาโดยเฉพาะบริเวณคาบสมุทรสติงพระ ได้รับเอาวัฒนธรรม ในการปลูกสร้างบ้านเรือนมาผสมผสานกับเรือนประมงพื้นถิ่นเดิมดั้งเดิมเปลี่ยนมาเป็นเรือน บันหย่าซึ่งได้รับอิทธิพลจากฮอลันดาที่มาค้าขายกับชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาและข้อดีของหลังคา บันหย่ายังสามารถรับน้ำฝนได้ทุกทิศทางเหมาะสำหรับพื้นที่ที่มีลมและฝนตกชุก ส่วนลักษณะทาง สถาปัตยกรรมของบ้านเรือนบริเวณพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางการค้าของชุมชนมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลง ไปจากเดิมที่เป็นเรือนไม้ชั้นเดียว เริ่มมีเรือนแถวไม้ 2 ชั้น และในยุคนี้มีการเปลี่ยนวัสดุผนังจาก ผนังจากมาเป็นผนังกระเบื้องดินเผา เนื่องจากมีการติดต่อค้าขายกับพื้นที่บริเวณเกาะยอซึ่งเป็น

แหล่งทำกระเบื้องดินเผาที่สำคัญของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาอีกทั้งการมุงหลังคาด้วยกระเบื้อง
 ขอดินเผามีความทนทานกว่าหลังคามุงจากอีกด้วย ช่วงนี้เป็นระยะที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2
 จึงส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนโดยเฉพาะเป็นครั้งแรกที่มีการพัฒนาให้เกิดสะพานไม้เป็น
 โครงข่ายการเชื่อมโยงภายในชุมชนเพื่อความสะดวกในการคมนาคมระหว่างสงคราม บ้านเรือนที่
 สร้างขึ้นใหม่ในยุคนี้เริ่มเปลี่ยนแปลงทิศทางการวางตัวของอาคารโดยอิงกับความสะดวกในการ
 เข้าถึงมากกว่าคติความเชื่อดั้งเดิม

4.3.3 ยุคทั้งทะเลลิมพาย (พัฒนาด้านการคมนาคมทางบก พ.ศ.2516 – ปัจจุบัน)

5.3.3.1 สภาพทั่วไปและการใช้ที่ดินของชุมชน

ทรัพยากรสัตว์น้ำในยุคนี้ลดปริมาณลงเป็นจำนวนมากซึ่งเป็นผลมา
 จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปของทะเลน้อยไม่เหมาะต่อการเจริญเติบโตของสัตว์น้ำ การ
 ตื้นเขินของทะเลน้อยอันเนื่องมาจากการทับถมของตะกอนดิน ซากพืชน้ำที่เน่าเปื่อยทับถมกัน
 และสาเหตุอีกประการหนึ่งคือการสร้างเขื่อนกันน้ำเค็มปิดปากกระวะ ทำให้ระบบการไหลเวียนของ
 น้ำเสียไปน้ำในทะเลน้อยกลายเป็นน้ำจืดตลอดปีจึงเกิดสาหร่ายเกิดขึ้นมากมายและตายทับถมกัน
 จนทะเลน้อยตื้นเขินเป็นปัญหาถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่า และสัตว์
 น้ำที่ลดจำนวนลงนี้เองในปี พ.ศ.2518 กรมป่าไม้ได้ดำเนินการประกาศให้พื้นที่บริเวณทะเลน้อยซึ่ง
 ครอบคลุมถึงชุมชนทะเลน้อยเป็นพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย เพื่อสงวนรักษาพันธุ์ไม้และ
 สัตว์ป่าโดยเฉพาะนกน้ำชนิดต่างๆให้กลับมีความอุดมสมบูรณ์ดังเช่นในอดีตสืบไป ปัจจุบันสิ่งแวดล้อม
 ล้อมทางธรรมชาติบริเวณชุมชนและพื้นที่โดยรอบเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ พื้นที่ป่าเดิมเปลี่ยนเป็น
 ป่าเสม็ด สวนยางพาราและสวนผลไม้ พื้นที่นาปรังทางด้านทิศเหนือเปลี่ยนเป็นพื้นที่ลุ่มปล่อยทิ้ง
 ร้างไม่มีการประกอบกิจกรรม พื้นที่นาทางด้านตะวันตกของชุมชนบางส่วนเปลี่ยนเป็นบ่อเลี้ยง
 ปลา บางส่วนปล่อยทิ้งร้างไว้ไม่มีการใช้ประโยชน์ ซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านี้เป็นผลมาจากการพัฒนา
 ที่เกิดขึ้น

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากปลายยุคที่ 2 หรือยุคไปมาค้าขายใช้เรือ
 เมลล์มาสู่ยุคทั้งทะเลลิมพายจะวิเคราะห์โดยใช้รูปถ่ายทางอากาศปี พ.ศ.2510 , พ.ศ.2523 และ
 พ.ศ.2542 ประกอบกับการสัมภาษณ์และสำรวจพื้นที่ ดังนี้

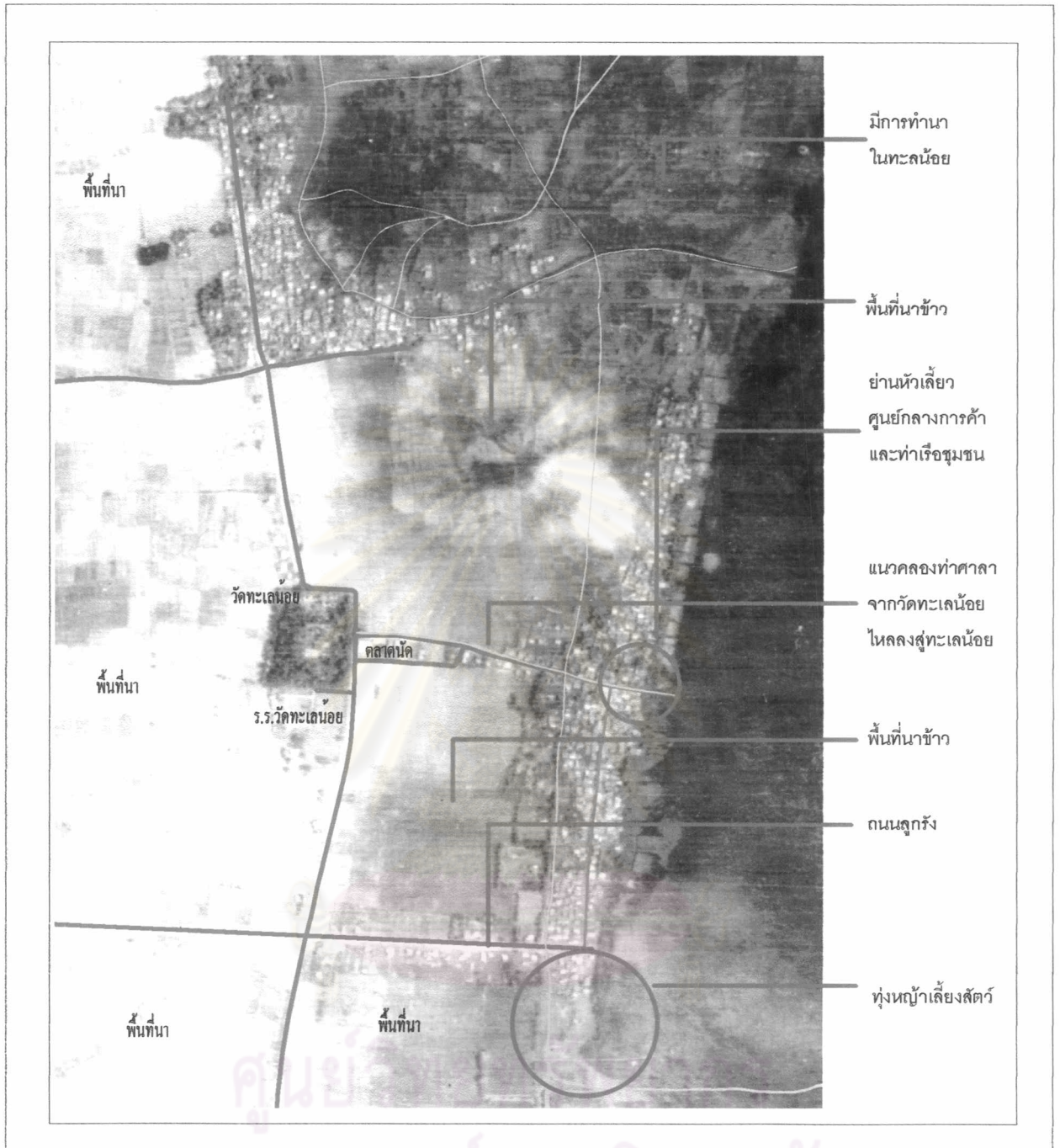
- การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินช่วงพ.ศ.2510 – พ.ศ.2523

จากการแปลรูปถ่ายทางอากาศประกอบกับคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชน พบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินในปี พ.ศ.2523 (แผนที่ 5.5) ไม่เปลี่ยนแปลงจากปี พ.ศ.2510 (แผนที่ 5.4) มากนัก กล่าวคือ การใช้ที่ดิน พ.ศ.2510 ส่วนใหญ่ยังคงเป็นการใช้ที่ดินประเภทเกษตรกรรม พื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่นาข้าว ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของชุมชนระหว่างชุมชนกับวัดทะเลน้อย ซึ่งบริเวณนี้สามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง และพื้นที่นาอีกพื้นที่อยู่บริเวณริมทะเลน้อยซึ่งประชาชนสามารถทำนาได้ปีละครั้งในเดือนพฤษภาคม – ตุลาคมเป็นนาที่ไม่ต้องมีการไถพรวน ส่วนพื้นที่ทางด้านตะวันออกเป็นที่ตั้งของชุมชน โดยชุมชนจะหนาแน่นที่สุดบริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่า “หัวเลี้ยว” หรือบริเวณท่าเรือรับส่งสินค้า บริเวณนี้ยังเป็นบริเวณที่มีการใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมคือเป็นศูนย์กลางการค้าของชุมชน

การใช้ประโยชน์ที่ดินในปี พ.ศ.2523 พื้นที่นาข้าวยังคงมีสัดส่วนมากที่สุด รองลงมาคือการใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย โดยพื้นที่นายังคงอยู่ทางด้านตะวันตกของชุมชน ซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวหนาแน่นเป็นแนวยาวริมทะเลน้อย การเพิ่มของจำนวนประชากรทำให้มีการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่ที่ใช้ปลูกพืชผักภายในชุมชนมาเป็นพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น การขยายตัวของชุมชนเกิดภายในชุมชนจนหนาแน่นก่อนแล้วจึงขยายตัวไปในแนวเหนือใต้ และมีการขยายตัวไปยังแนวทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4048 สำหรับศูนย์กลางพาณิชยกรรมยังคงอยู่ตามบริเวณหัวเลี้ยวและตลาดหน้าวัดทะเล ในปี พ.ศ.2518 มีการสร้างที่ทำการเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยขึ้นในพื้นที่หมู่ 2 ตำบลพนางตุง ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนทางด้านทิศใต้บริเวณใกล้กับที่ทำการเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยเพิ่มมากขึ้น

- การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินช่วงพ.ศ.2523 – พ.ศ.2546

จากการแปลรูปถ่ายทางอากาศปี 2542 และการสำรวจพื้นที่ในปี 2546 พบว่า การใช้ที่ดินในปี พ.ศ.2546 ได้เปลี่ยนแปลงไปจาก ปี พ.ศ.2523 พื้นที่นาข้าวซึ่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรมเดิมได้กลายเป็นพื้นที่ว่างและบ่อเลี้ยงปลา ซึ่งปัจจุบันเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชน รองลงมาคือการใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยและการใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมเริ่มเปลี่ยนมา

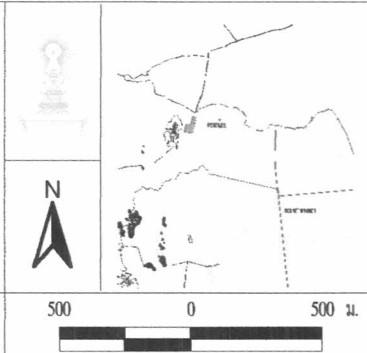

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง

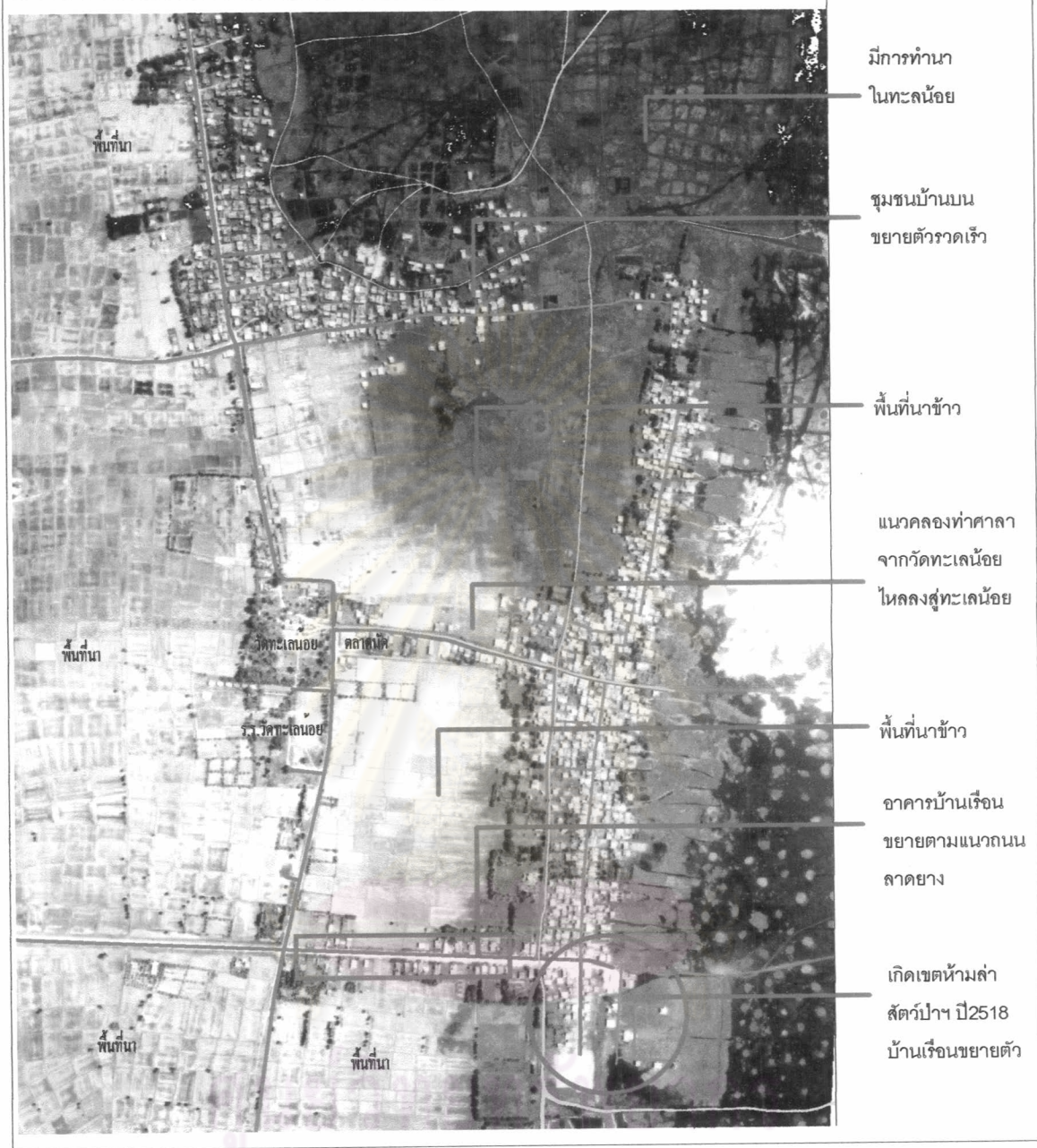
แผนที่ 5.4 ลักษณะทางกายภาพและการใช้ที่ดินของชุมชนทะเลน้อย พ.ศ.2510

สัญลักษณ์:

- แนวสะพาน คสล.
- แนวถนน

ที่มา : ดัดแปลงจากรูปถ่ายทางอากาศกรมแผนที่ทหาร, 2510.

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง

แผนที่ 5.5 ลักษณะทางกายภาพและการใช้ที่ดินของชุมชนทะเลน้อย พ.ศ.2523

สัญลักษณ์ :

- แนวสะพาน คสล.
- แนวถนน

ที่มา : ดัดแปลงจากภาพถ่ายทางอากาศกรมแผนที่ทหาร, 2523

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนทะเลน้อยจังหวัดพัทลุง

แผนที่ 5.6 ลักษณะทางกายภาพและการใช้ที่ดินของชุมชนทะเลน้อย พ.ศ.2542-2546

สัญลักษณ์:

- แนวสะพาน คลล.
- แนวถนน

500 0 500 ม.

ที่มา : ดัดแปลงจากภาพถ่ายทางอากาศ กรมแผนที่ทหาร, 2542

กระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ใกล้กับที่ทำการเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยเพื่อให้บริการนักท่องเที่ยว การใช้ประโยชน์ที่ดินในปี 2546 สามารถแยกเป็นประเภทต่างๆได้ดังนี้ (แผนที่ 5.6)

การใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม ซึ่งหมายรวมถึงร้านค้าและอาคารพักอาศัยกึ่งพาณิชยกรรมในชุมชน ซึ่งอยู่หนาแน่นบริเวณหมู่ที่ 2 ตำบลพนางตุง ใกล้กับที่ทำการเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4048 ร้านค้าริมทะเลน้อย ร้านค้าบริเวณ “ย่านหัวเลี้ยว” ตลาดหน้าวัดทะเลน้อย และตลาดนัดริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4048 พื้นที่พาณิชยกรรมบริเวณใกล้ที่ทำการเขตห้ามล่าเป็นพื้นที่พาณิชยกรรมที่เพิ่งเกิดขึ้นภายหลังเพื่อเป็นการรองรับนักท่องเที่ยว กิจกรรมการค้าบริเวณนี้เช่น ร้านอาหาร ร้านขายของชำ ร้านขายของที่ระลึก ร้านขายเสื้อผ้า ที่พักนักท่องเที่ยว ท่ารถ และท่าเรือนำเที่ยวชมทะเลน้อย เป็นต้น

การใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย การใช้ที่ดินประเภทนี้จะมี 2 ลักษณะคือ เกาะกลุ่มหนาแน่นอยู่ริมทะเลน้อย และอยู่ตามแนวเส้นทางคมนาคมทั้งทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4048 ถนนแบ่งตำบลทะเลน้อย-พนางตุง และถนนหน้าโรงเรียนวัดทะเลน้อย (ลอยประชาคาร)

การใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมเฉพาะและคลังสินค้าอุตสาหกรรม ภายในชุมชนทะเลน้อยส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกระจูดและผลิตภัณฑ์ปลาแปรรูป เกือบทุกครัวเรือนจะมีการทำผลิตภัณฑ์จากกระจูด การใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้าภายในชุมชนทะเลน้อยเช่น โรงงานรีดกระจูด โกดังเก็บกระจูด โรงงานปลา โรงน้ำแข็ง และซ่อมรถ เป็นต้น

การใช้ที่ดินประเภทสถาบันราชการ สถานที่ราชการที่ตั้งอยู่บริเวณชุมชนทะเลน้อยได้แก่ ที่ทำการเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย องค์การบริหารส่วนตำบลทะเลน้อย ศูนย์ศึกษาธรรมชาติ ประปาหมู่บ้าน นอกจากนี้พื้นที่ใกล้เคียงพื้นที่ศึกษาซึ่งเป็นที่ตั้งของสถาบันราชการ บริเวณหมู่ 4 ตำบลทะเลน้อย ได้แก่ สถานีตำรวจ สถานีอนามัย ที่ทำการไปรษณีย์ เป็นต้น

การใช้ที่ดินประเภทสถาบันการศึกษา สถาบันทางการศึกษาบริเวณชุมชนทะเลน้อยเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา(มัธยมศึกษาปีที่ 3) มี 1 แห่ง คือ โรงเรียนวัดทะเลน้อย (ลอยประชาคาร) นอกจากนี้ยังมีสถาบันการศึกษาในพื้นที่ใกล้เคียงได้แก่ โรงเรียนพนางตุง โรงเรียนควนพนางตุง โรงเรียนวัดประดู่หอม และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านทะเลน้อย

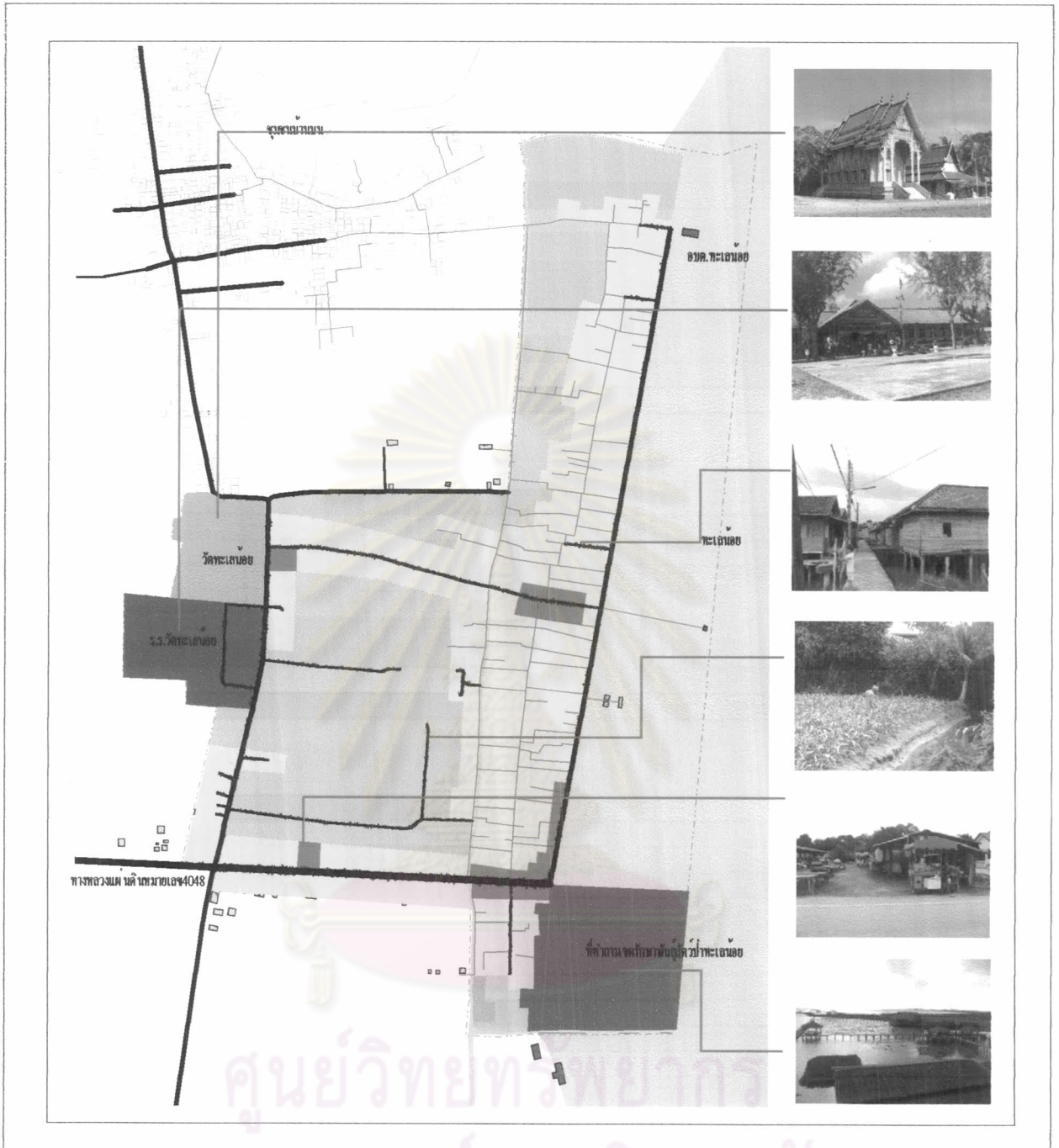
การใช้ที่ดินประเภทสถาบันศาสนา ประชาชนในชุมชนทะเลน้อย เกือบทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ มีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน คือ วัดทะเลน้อย นอกจากนี้ยังมีวัดที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง เช่น วัดประดู่หอม หรือ วัดบน วัดควนพนางตุง และวัดสวนธรรมเจดีย์ เป็นต้น

การใช้ที่ดินประเภทเกษตรกรรมและที่โล่ง เป็นการใช้ที่ดินที่มีมากที่สุด ในอดีตการใช้ที่ดินประเภทเกษตรกรรมจะอยู่บริเวณทางตะวันตกของชุมชนแต่ปัจจุบันบริเวณดังกล่าวได้ปล่อยให้เป็นที่โล่งและบ้างก็ได้ปรับปรุงเป็นบ่อเลี้ยงปลาเพราะปัจจุบันประชากรในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ได้ประกอบอาชีพทำนา สำหรับพื้นที่เกษตรกรรมจะอยู่บริเวณหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 ตำบลทะเลน้อยเพราะที่อยู่อาศัยยังไม่หนาแน่นมาก จึงมีการขุดบ่อเลี้ยงปลา นาบัว ปลูกกระเจ็ดและปลูกพืชไร่ เป็นต้น

5.3.3.2 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน

ยุคที่ทะเลน้อยพยายาลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเป็นกลุ่มตามแนวยาวริมทะเลน้อย โดยการตั้งถิ่นฐานจะมีการเกาะกลุ่มกันขนาดใหญ่ และมีบ้านเรือนอยู่อย่างหนาแน่น และเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานตามแนวเส้นทางคมนาคมที่ได้พัฒนาขึ้นโดยเฉพาะตามแนวทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4048 ที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2516 อีกทั้งยังมีการสร้างถนนสายต่างๆ เพื่อประโยชน์ในการเข้าถึงชุมชนได้แก่ ถนนเลียบริมทะเลน้อยซึ่งเป็นถนนลูกรังตั้งแต่ปี พ.ศ.2534 และลาดยางในปี พ.ศ.2540 นอกจากนี้ยังถมแนวคลองจากวัดทะเลน้อยเพื่อให้การคมนาคมมีความสะดวกขึ้น จึงทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนนมากยิ่งขึ้น สำหรับพื้นที่บริเวณริมทะเลน้อยที่มีการเกาะกลุ่มกันอย่างหนาแน่นเริ่มมีการรื้อล้างพื้นที่ทะเลน้อยซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ (แผนที่ 5.8)

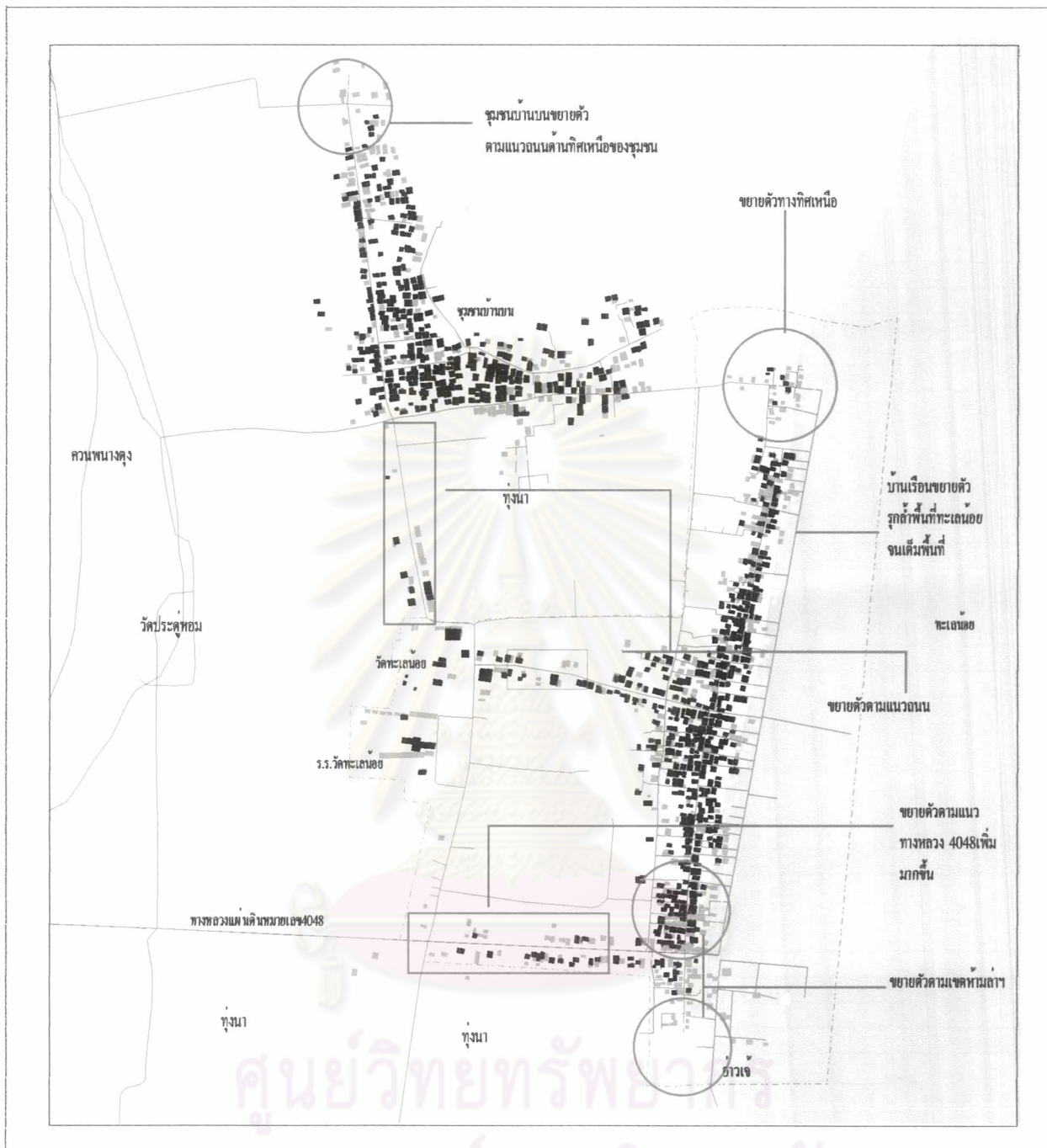
ปัจจุบันชุมชนทะเลน้อยได้เกิดบ้านเรือนขึ้นตามแนวสะพานและแนวถนนโดยเฉพาะทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4048 และถนนเลียบริมทะเลน้อยบ้านเรือนที่เกิดขึ้นใหม่ส่วนใหญ่มีรูปทรงแบบร่วมสมัย โดยเฉพาะเมื่อมีการพัฒนาการท่องเที่ยว ชุมชนบริเวณหัวลานมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว รูปแบบการตั้งถิ่นฐานเป็นแบบเกาะกลุ่มหนาแน่น บางส่วนได้เข้าพื้นที่ราชพัสดุโดยเสียค่าเช่าเป็นรายปีตามขนาดพื้นที่ และมีการถมพื้นที่ลุ่มให้สูงขึ้นเพื่อป้องกันน้ำท่วม

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง

แผนที่ 5.7 การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนทะเลน้อย พ.ศ.2546

<p>สัญลักษณ์:</p> <ul style="list-style-type: none"> ถนน สะพาน คสล. ขอบเขตพื้นที่ศึกษา คลอง/ลำราง ทะเลน้อย 	<ul style="list-style-type: none"> ที่โล่ง/เกษตรกรรมอื่นๆ ที่อยู่อาศัย พานิชยกรรม สถาบันการศึกษา สถาบันราชการ สถาบันศาสนา นาข้าว 	
<p>ที่มา : จากการสำรวจ พ.ศ.2546</p>		

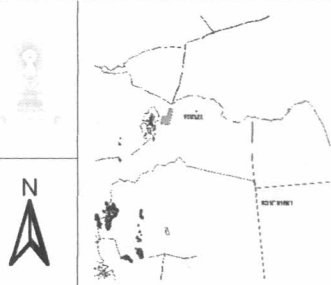

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนทะเลน้อย

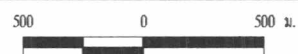
แผนที่ 5.8 การขยายตัวของชุมชนจาก พ.ศ. 2510-2546

สัญลักษณ์ :

- แนวถนน พ.ศ.2546
- แนวสะพานไม้ พ.ศ.2546
- ขอบเขตพื้นที่ศึกษา
- คลอง
- อาคารในปี พ.ศ.2510
- อาคารในปี พ.ศ.2523 ที่เพิ่มขึ้นจากปี 2510
- อาคารในปี พ.ศ.2546 ที่เพิ่มขึ้นจากพ.ศ.2523

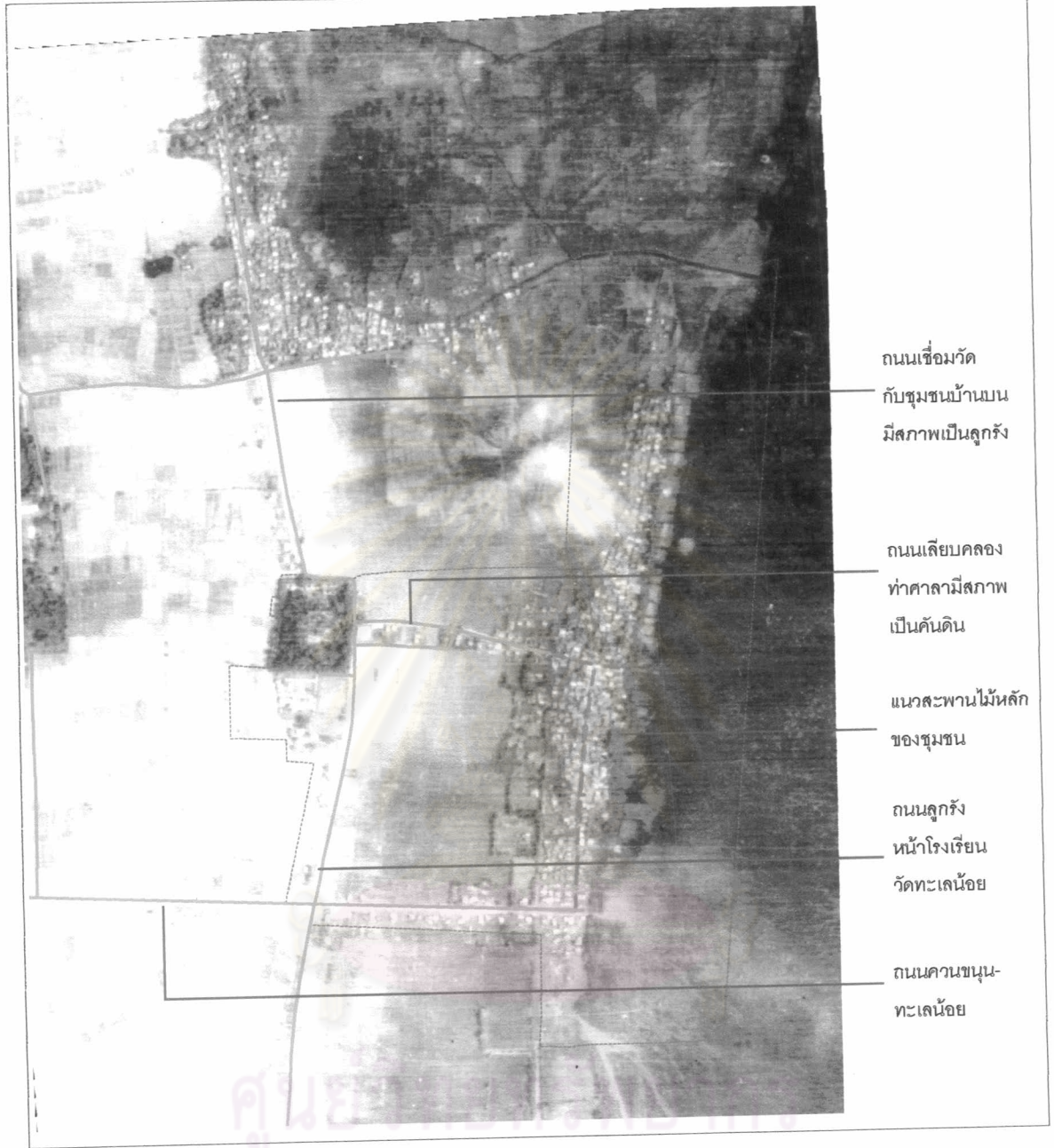
ที่มา : ดัดแปลงจากภาพถ่ายทางอากาศกรมแผนที่ทหารปี 2510 ปี 2523 และ ปี 2542 และการสำรวจชุมชนปี 2546

เนื่องจากภายในชุมชนทะเลน้อยมีการตั้งถิ่นฐานกันอย่างหนาแน่นโดยทางตะวันตก มีคลองทะเลน้อยเป็นแนวขอบเขตของชุมชน การขยายตัวของชุมชนจึงเริ่มรุกล้ำพื้นที่ทะเลน้อยซึ่งอยู่ทางตะวันออกของชุมชน การรุกล้ำพื้นที่ริมทะเลน้อยเริ่มมีมาเป็นระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 30 ปีที่ผ่านมา จากเดิมที่แนวสะพานคอนกรีตกลางชุมชนจัดเป็นพื้นที่ด้านหน้าของชุมชนทะเลน้อย ปัจจุบันชุมชนขยายตัวไปทางตะวันออกอย่างรวดเร็ว ในปี พ.ศ.2534 รัฐบาลได้สนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจึงมีการสร้างถนนเลียบริมทะเลน้อยเพื่อป้องกันการรุกล้ำพื้นที่ของชุมชน แต่ผลที่เกิดขึ้นกลับยิ่งทำให้มีการรุกล้ำพื้นที่ริมทะเลน้อยเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากประชาชนทั่วไปคิดว่าแนวเขตชุมชนคือแนวถนน เพื่อความสะดวกในการคมนาคมทางบกจึงได้มาปลูกสร้างบ้านเรือนติดถนนจึงทำให้เกิดปัญหาบุกรุกพื้นที่เพิ่มมากขึ้น และในปีเดียวกันกรมประมงได้ดำเนินการกำหนดขอบเขตของทะเลน้อยให้ชัดเจน โดยการปักหลักเขตรอบๆทะเลน้อยเพื่อป้องกันการรุกล้ำพื้นที่เข้าสู่ทะเลน้อยซึ่งมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ถ้าปล่อยไว้อาจเป็นปัญหายากต่อการจัดการ

5.3.3.3 โครงข่ายการสัญจร

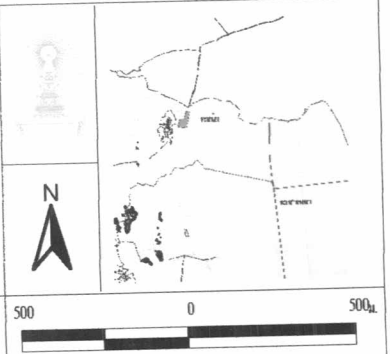
การสัญจรในยุคพึ่งทะเลลึมหาย ภายในพื้นที่ชุมชนมีสะพานคอนกรีตในการเชื่อมโยงภายในชุมชนซึ่งสะพานมีความกว้างประมาณ 1.5 เมตร สูงจากพื้นดินซึ่งเป็นดินเลนประมาณ 2 เมตร รถมอเตอร์ไซด์สามารถใช้ในการสัญจรได้ สำหรับบ้านเรือนที่ไม่ได้อยู่ในแนวสะพานคอนกรีตจะมีอยู่น้อยมาก จะใช้สะพานไม้เคี่ยมซึ่งเป็นไม้กระดาน 3 แผ่นในการเชื่อมโยงบ้านแต่ละหลัง พื้นที่ชุมชนทะเลน้อยทั้งหมดถ้าเปรียบเทียบระหว่างหมู่ 1 และหมู่ 2 ตำบลทะเลน้อย กับหมู่ 1 หมู่ 2 และหมู่ 13 ตำบลพนาสูงพบว่าพื้นที่ในตำบลพนาสูงมีโครงข่ายที่เชื่อมโยงที่เป็นระบบและครอบคลุมทั่วถึงดีกว่าในพื้นที่หมู่ 1 และหมู่ 2 ตำบลทะเลน้อย โดยแนวสะพานคอนกรีตจะสร้างทับแนวสะพานไม้เดิมของชุมชน สำหรับติดต่อกภายในตำบลและตำบลใกล้เคียงมีเส้นทางที่สำคัญสามารถติดต่อกับใกล้เคียง เช่น ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4048 สามารถติดต่อกับตำบลมะกอกเหนือ และตำบลควนขนุน นอกจากนี้ยังมีถนนสายรองสายอื่นๆภายในตำบลที่สามารถติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียงทำให้การคมนาคมขนส่งสะดวกยิ่งขึ้น (แผนที่ 5.9-5.11)

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง

แผนที่ 5.9 ระบบการคมนาคมทางบกของชุมชนทะเลน้อย พ.ศ.2510

- ขอบเขตพื้นที่ศึกษา
- แนวสะพานไม้
- แนวถนนลูกรัง

ที่มา : ดัดแปลงจากภาพถ่ายทางอากาศ กรมแผนที่ทหาร, 2542

แนวสะพานค.ส.ล.
เริ่มสร้างปี2518
เชื่อมชุมชน
ทะเลน้อยกับ
ชุมชนบ้านบน

แนวสะพาน
ค.ส.ล.หลัก

ถนนหน้า ร.ร.
ลาดยาง พ.ศ.2519

แนวสะพาน
ค.ส.ล.หลัก
ขยายไปด้าน
ตะวันตก

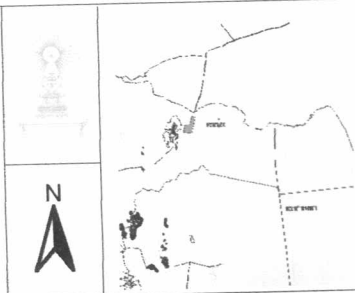
ทางหลวงฯ
4048 ลาดยาง
พ.ศ.2516

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง

แผนที่ 5.10 ระบบการคมนาคมทางบกของชุมชนทะเลน้อย พ.ศ.2523

สัญลักษณ์:

- แนวถนนลูกรังปี2523
- แนวถนนลาดยางปี2523
- แนวสะพานปี2523
- ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

500 0 500 ม.

ที่มา : ดัดแปลงจากภาพถ่ายทางอากาศ กรมแผนที่ทหาร, 2523.

สะพาน ค.ส.ล.
ครอบคลุม
ทั่วทั้งชุมชน

อณคคองทาศาลา
พ.ศ.2536

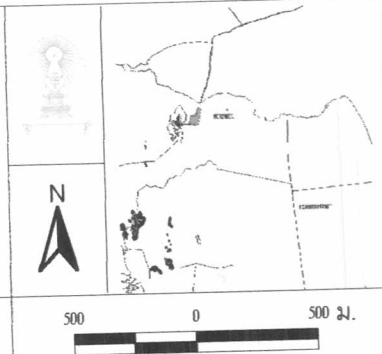
ถนนเลียบ
ริมทะเลน้อย
ลาดยาง พ.ศ.2540
เป็นแนวเขต
คานคะระนออก
ของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง

แผนที่ 5.11 ระบบการสัญจรทางเท้าของชุมชนทะเลน้อย พ.ศ.2546

สัญลักษณ์ :

- ขอบเขตพื้นที่ศึกษา
- แนวถนนลาดยาง พ.ศ.2546
- แนวสะพาน ค.ส.ล. พ.ศ.2546
- แนวถนนลูกรัง พ.ศ.2546

ที่มา : ดัดแปลงจากรูปถ่ายทางอากาศ กรมแผนที่ทหาร, 2542.

5.3.3.4 ลักษณะอาคารบ้านเรือนและการวางตัวของอาคาร

เมื่อโครงข่ายการคมนาคมทางบกเข้าถึงชุมชน พ.ศ.2516 เป็นต้นมา ลักษณะอาคารบ้านเรือนในยุคนี้มีลักษณะผสมผสานกันหลายชนิด โดยอาคารที่เป็นเรือนดั้งเดิมของชุมชนที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบันคือ เรือนจั่วดั้งเดิม และเรือนปั้นหยายกพื้นสูง บ้านเรือนโดยส่วนใหญ่ของชาวชุมชนทะเลน้อยในปัจจุบัน คือ เรือนพื้นบ้านที่สร้างแบบเรียบง่ายและสามารถแบ่งเป็นลักษณะอาคารในยุคแห่งการพัฒนาการคมนาคมทางบกหรือยุคที่ทะเลลึมหายซึ่งจัดได้ว่าเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงโดยอาคารที่เกิดขึ้นใหม่โดยทั่วไปในพื้นที่ริมถนนจะมีรูปแบบร่วมสมัยทั้งชั้นเดียวและ 2 ชั้น โดยจะสร้างตามรสนิยมของเจ้าของบ้านและประโยชน์ใช้สอย แต่อย่างไรก็ตามสำหรับพื้นที่ภายในชุมชนอาคารที่สร้างใหม่ก็ยังคงมีลักษณะเป็นเรือนไม้พื้นบ้านชั้นเดียวยกพื้นสูง และเรือนประเภทนี้เป็นรูปแบบที่พบมากที่สุดที่ชุมชนในปัจจุบัน เมื่อมีการสร้างแนวสะพานทำให้ชุมชนหันหลังสู่ทะเลน้อยมีการกลับหลังบ้านให้เป็นหน้าบ้านโดยการสร้างชานเรือนต่อด้านหลังและย้ายบันไดจากด้านหน้ามาอยู่ด้านหลัง (เดิม)

ภาพที่ 5.8 ด้านหลังบ้านเรือนปั้นหยาดั้งเดิม การวางตัวของอาคารเก่าในพื้นที่บ้านเรือนหนาแน่นจากเดิมหันหน้าออกสู่ทะเลน้อย ปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นหันหน้าบ้านตามแนวสะพาน ค.ส.ล.

จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆที่เกิดขึ้นกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทะเลน้อยนั้นนอกจากปัจจัยทางด้านธรรมชาติแล้ว สิ่งสำคัญคือเกิดจากการกระทำของมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์ได้ทำกิจกรรมเพื่อสนองความต้องการของชีวิตในรูปแบบต่างๆ อันแสดงออกในรูปการตั้งถิ่นฐานนั่นคือการตั้งถิ่นฐานเป็นกิจกรรมที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในการพยายามที่จะดัดแปลงสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวให้มีความเหมาะสม เอื้ออำนวยให้มนุษย์สามารถดำรงชีพอยู่ได้ โดยการพัฒนาทางด้านการคมนาคมขนส่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่

สำคัญอันเป็นปัจจัยมาจากเทคโนโลยีอันเกิดจากการกระทำของมนุษย์ โดยในยุคที่ทะเลลึมหายนี้สามารถสรุปเหตุการณ์และผลที่เกิดขึ้นได้ดังนี้

ตาราง 5.2 เหตุการณ์หลังการพัฒนาด้านการคมนาคมทางบกที่ส่งผลต่อชุมชนทะเลน้อย

ปี	เหตุการณ์	ผลที่เกิดขึ้น
2516	- สร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4048	- การค้าทางเรือหมดบทบาทลง/รูปแบบการตั้งถิ่นฐานเปลี่ยนเป็นตามแนวถนน
2517	- น้ำท่วมครั้งใหญ่	- สะพานถูกน้ำพัดชำรุดเสียหาย การเคหะฯ ใช้งบประมาณสร้างสะพาน คสล.
2518	- ประกาศเขตห้ามล่าพันธุ์สัตว์ป่าทะเลน้อย	- มีการจำกัดพื้นที่ทำกินของราษฎร/ มีบเนเรื่อนมาตั้งถิ่นฐานใกล้ที่ทำการเขตฯหนาแน่น
2534	- สร้างสะพาน คสล.เพื่อการสัญจรในชุมชน	- การสัญจรภายในชุมชนสะดวกขึ้น / การวางตัวของอาคารเปลี่ยนเป็นตามแนวสะพาน
2536	- ถมคลองหน้าวัดทะเลน้อย	- บ้านเรือนตั้งตามแนวถนน
2540	- สร้างถนนเลียบริมทะเลน้อย	- ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทะเลน้อยลดลง
2542	- ส่งเสริมให้ทะเลน้อยเป็นแหล่งท่องเที่ยว	- คนเปลี่ยนอาชีพจากประมงเป็นอาชีพให้บริการทางด้านการท่องเที่ยว/พื้นที่บริเวณหัวลานมีความเจริญทำให้คนตั้งถิ่นฐานหนาแน่นขึ้น
2542	- ประกาศให้ทะเลน้อยเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำโลก	- ชุมชนทะเลน้อยมีบทบาทด้านการอนุรักษ์ พื้นที่บริเวณทะเลน้อยเป็นที่อยู่อาศัยของนกน้ำนานาชนิดกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวที่ชอบการดูนก
2545	- สร้างศูนย์ศึกษาธรรมชาติทะเลน้อย	- ทะเลน้อยเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อให้เหมาะสมกับเอกลักษณ์และศักยภาพของชุมชน
2546	- อบต.พนาสูงปรับปรุงภูมิทัศน์ริมทะเลน้อย	- พื้นที่หัวลานกลายเป็นที่รองรับนักท่องเที่ยว มีกิจกรรมการค้าเกิดขึ้นหลากหลาย
2547	- สร้างถนนสายระโนด - ทะเลน้อย	- การคมนาคมทางน้ำอาจลดบทบาทไปโดยสิ้นเชิง

ที่มา : จากการศึกษา

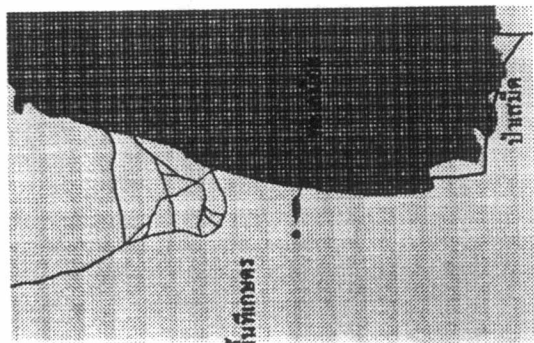
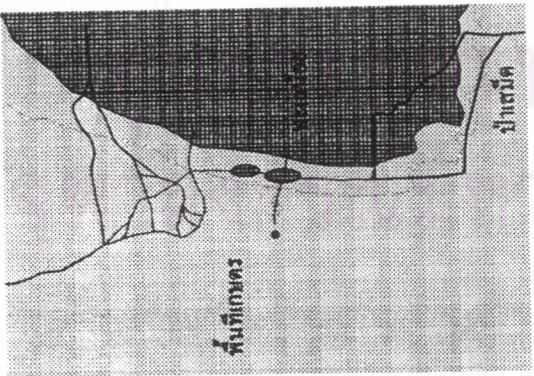
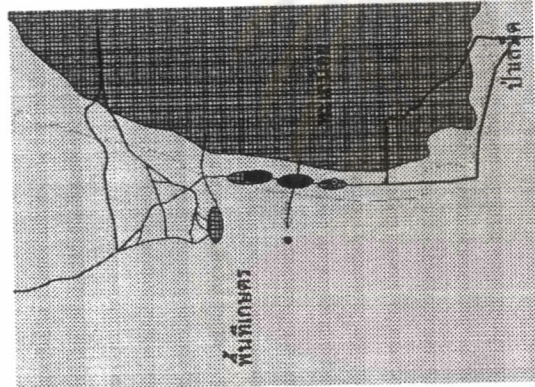
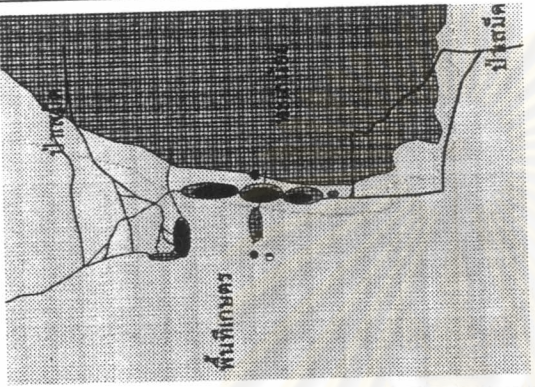
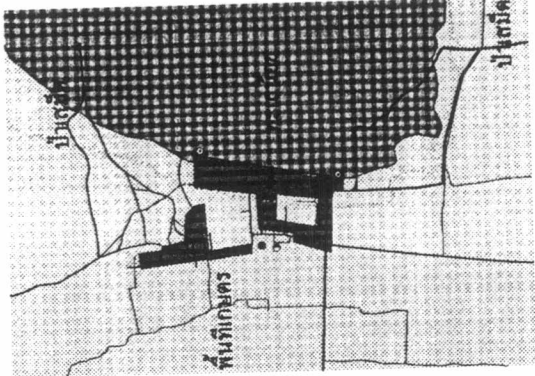
เรือกลายเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของชุมชน อีกทั้งใน พ.ศ.2483 มีการสร้างตลาดนัดบริเวณหน้าวัดทะเลน้อยเพื่อเป็นศูนย์กลางในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภคของคนในชุมชน และพื้นที่ใกล้เคียง

ต่อมาในช่วง พ.ศ.2500 – 2516 ซึ่งเป็นช่วงของการพัฒนาทางด้านการคมนาคมขนส่ง ทำให้ชุมชนมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว กิจกรรมทางด้านการค้าทางเรือของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาลดบทบาทลง ซึ่งการค้าทางเรือของชุมชนทะเลน้อยและชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาหมดไปอย่างสิ้นเชิงประมาณ พ.ศ.2517 เมื่อมีการสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4048 มายังพื้นที่ชุมชนทะเลน้อย เมื่อการสัญจรทางบกสะดวกและรวดเร็วกว่าการสัญจรทางน้ำสำหรับการเดินทางมายังจังหวัดใกล้เคียงก็สามารถเดินทางไปได้โดยทางรถไฟ การพัฒนาทางด้านการคมนาคมนี้เองส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน ทะเลน้อย อีกทั้งในช่วงตั้งแต่ พ.ศ.2516 เป็นต้นมามีเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4. การขยายตัวของชุมชนทะเลน้อย

ช่วงครึ่งไตรหัวหงส์		ช่วงไปมาค้าขายใช้เรือเมด		ช่วงตั้งทะเลลิ้มพาย
ช่วงที่ 1		ช่วงที่ 2		
 <p>ชุมชนทะเลน้อยมีที่ตั้งชุมชน อยู่ใกล้วัดแจ้งอาราม (วัดทะเลน้อย) โดยวัดเป็น ศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน และมีทะเลน้อยเป็น แหล่งทำมาหากินที่สำคัญ การตั้งถิ่นฐานเริ่มจากกลุ่ม เครื่องญาติกลุ่มเล็กๆ พื้นที่ ด้านใต้ชุมชนเป็นป่าเสม็ด</p>	 <p>เมื่อทะเลน้อยตื่นเงิน เนื่องจาก การทำบ่อและการยกตัวของ ชายฝั่ง ทำให้ชายฝั่งงอกออกไปทางด้านตะวันออก ชุมชน จึงย้ายไปอยู่ริมฝั่งทะเลน้อย เพื่อเอื้อต่อการประกอบอาชีพ และการสัญจร การขยายตัวของชุมชนเกิดภายในกลุ่มเครือญาติที่ตั้งบ้านเรือนโดยบริบท ทะเลน้อย</p>	 <p>การตั้งถิ่นฐานขยายตัวเพิ่มมากขึ้นเริ่มเป็นกลุ่มใหญ่ตามแนว ขาวเลียบริมทะเลน้อย เนื่องจาก ความสมบูรณ์ของพื้นที่และการ ที่ว่าการอำเภอตั้งในพื้นที่ชุมชน ทำให้ชุมชนกลายเป็นศูนย์ กลางระดับอำเภอ จึงเป็นปัจจัย ดึงดูดให้คนอพยพเข้ามาอยู่มาก ขึ้น เกิดชุมชนบ้านบนตามแนว คลองบ้านบนซึ่งเป็นชุมชนที่มีความ ใกล้ชิดชุมชนทะเลน้อย</p>	 <p>การตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มใหญ่แนว ขาวหนาแน่นขึ้น มีท่าเรือรับส่ง สินค้าทำให้ชุมชนมีบทบาทเด่น ทางด้านเศรษฐกิจ ปลา ข้าวและ ไม้เสม็ดเป็นสินค้าออกที่สำคัญ การขยายตัวของชุมชนเริ่มออก ภายนอกชุมชน ตามเส้นทาง สัตว์จรทางน้ำเกิดไฟไหม้ป่าด้าน เหนือมีไม้เสม็ดขึ้นมาแทนที่เกิด สงครามโลกจึงสร้างสะพานไม้ เพื่อความสะดวกและเป็นโครง กายเชื่อมโยงชุมชน</p>	 <p>ชุมชนทะเลน้อยเป็นชุมชน ขนาดใหญ่ที่มีความหนา แน่น มีการถมคลองเป็น ถนน เปลี่ยนจากสะพานไม้ เป็น คสล. ชุมชนขยายตัว ตามแนวเส้นทางคมนาคม ทางบก แนวถนนและ สะพาน ชุมชนบ้านบน เป็นชุมชนขนาดใหญ่และ หนาแน่น</p>